

Justyna Dudek<https://orcid.org/0000-0003-4284-313X>

Oddziałowe Biuro Badań Historycznych IPN w Lublinie

UPOSAŻENIA FUNKCJONARIUSZY APARATU BEZPIECZEŃSTWA W LATACH 1944–1956 – WYBRANE ZAGADNIENIA I PROBLEMY

Wprowadzenie

Historycy poruszali już temat zarobków funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, ale nie poświęcali mu zbyt wiele miejsca w literaturze przedmiotu. Pojawiał się on raczej na marginesie głównych rozważań. Najszerzej – jak dotąd – zagadnienie to scharakteryzował Daniel Czerwiński w monografii Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Gdańsku¹. W innych publikacjach poświęconych działalności policji politycznej autorzy wzmiankowali o płacach i przytaczali kwoty, które miesięcznie otrzymywali funkcjonariusze w latach czterdziestych². Brakowało w nich jednak odniesień i porównań do zarobków innych grup zawodowych czy sytuacji ekonomicznej Polski w omawianym okresie. Z publikacji tych możemy się dowiedzieć, ile zarabiali funkcjonariusze zatrudnieni na różnych stanowiskach: począwszy od kierownika/szefa WUBP i PUBP, przez naczelników wydziałów, oficerów śledczych, po personel pomocniczy. Przedmiotowe publikacje w większości zasygnalizowały temat, dlatego zasługuje on na opracowanie w ramach oddzielnego artykułu.

Różnymi motywami kierowali się funkcjonariusze przy podejmowaniu pracy w aparacie terroru. W kontekście omawianego zagadnienia nasuwa się pytanie, czy możemy do nich również zaliczyć uposażenie. Historycy różnie to interpretowali. Niektórzy uznawali wynagrodzenie w UB za atrakcyjne i przychylali się do tezy,

¹ D. Czerwiński, *Pierwsza dekada. Aparat bezpieczeństwa w województwie gdańskim w latach 1945–1956*, Gdańsk 2016, s. 171–175.

² Zob. R. Klementowski, *Urząd Bezpieczeństwa w Lubinie (1945–1956)*, Lubin–Wrocław 2007, s. 79, 81; J. Synyk, *Urząd bezpieczeństwa w Wołowie (1945–1956)*, Wrocław 2010, s. 41; T. Balbus, *Organizacja struktur organów bezpieczeństwa na Dolnym Śląsku [w:] Urząd Bezpieczeństwa na Dolnym Śląsku 1945–1956. Z badań nad organizacją aparatu bezpieczeństwa*, red. R. Klementowski, K. Szwaagrzyk, Wrocław 2012, s. 27–28; K. Lesiakowski, *Centralna Szkoła Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1945–1947*, Łódź 2017, s. 48–49; R. Klementowski, *Utrwalacze władzy ludowej. Kadry powiatowego aparatu bezpieczeństwa w Lubinie w latach 1945–1975*, Warszawa–Wrocław–Lubin 2021, s. 184–185. O zarobkach strażników więziennych wspominał Marcin Zwolski (M. Zwolski, *Więzienie w Białymstoku w latach 1944–1956*, Białystok 2011, s. 123–129).

że mogło ono przyciągać ludzi do pracy³. Inni z kolei nie podzielali tego poglądu i wskazywali na złożony charakter powodów podejmowania służby w UB⁴. Badania prowadzone w latach siedemdziesiątych odnośnie do Służby Bezpieczeństwa wskazywały, że przyszli funkcjonariusze brali pod uwagę czynniki natury materialnej, nie odgrywały one jednak pierwszoplanowej roli, lecz raczej „miały drugorzędne znaczenie w wyborze zawodu funkcjonariusza MO”⁵. Należy przy tym pamiętać, że w omawianym w artykule okresie funkcjonariusze poza uposażeniem otrzymywali wyżywienie, niektórzy z nich mieszkania służbowe, a także umundurowanie według norm wojskowych⁶. W powojennej rzeczywistości wszechobecnej biedy i niedoborów – w przypadku osób wywodzących się z nizin społecznych – czynniki te mogły czasami rzeczywiście zaważyć na podjęciu decyzji o pracy w bezpieczeństwie. Wszakże jeden z funkcjonariuszy po latach stwierdził: „Najważniejsze dla mnie było to, że zapewniano jedzenie i spanie”⁷.

Sami funkcjonariusze wokół tematu zarobków zbudowali określoną narrację. We wspomnieniach otrzymywane płace oceniali jako niewysokie i podkreślali, że w innych instytucjach zarobili by więcej. Jedna z funkcjonariuszek o początkach swojej pracy pisała: „W tym okresie pensje w innych instytucjach były wyższe, ale w aparacie bezpieczeństwa pracowali tacy ludzie, którzy nie zwracali uwagi na fakt, że mogą gdzieś więcej zarobić. Byliśmy tak szczerze oddani swej pracy”⁸. Inny funkcjonariusz, który w 1944 r. został zatrudniony w WUBP w Białymstoku, wspominał: „Przy przyjmowaniu do pracy ani długo później nikt nie wspominał o płacy. Jak zresztą można było domagać się zapłaty za służbę państwu ludowemu”⁹.

³ Autor monografii o Centralnej Szkole MBP w Łodzi pisał, że „zachętą do związania się ze szkołą przez jej pracowników były z pewnością stosunkowo wysokie płace kadry, zwłaszcza tej funkcyjnej”. Jeśli chodzi o 1946 r., to należy pamiętać, że w drugiej połowie roku pensje funkcjonariuszy były dwukrotnie podwyższane i porównywanie ich do średniej płacy z połowy 1946 r. może prowadzić do mylnych wniosków. K. Lesiakowski, *Centralna Szkoła...*, s. 48–49.

⁴ R. Klementowski, *Utrwalacze władzy ludowej...*, s. 184.

⁵ Motywy natury materialnej niewątpliwie także występowały u funkcjonariuszy. Wśród badanych respondentów ok. 22 proc. wskazywało na potrzebę wysokich zarobków. Ponadto do pracy przyciągały dobre świadczenia socjalne w MO i możliwość szybkiego otrzymania mieszkania. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: AIPN), 1585/9068, Zestawienie motywów wyboru pracy w organach MO i SB, Warszawa, 1983 r., k. 5.

⁶ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Najwyższa Izba Kontroli (dalej: NIK), 147a, Notatka dyrektora Wydziału Finansowego płk. Jana Kisielowa, Warszawa, 29 IV 1950 r., k. 15.

⁷ Cytat za: J. Dudek, *Obrazy codzienności we wspomnieniach funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa* [w:] *Życie codzienne w PRL*, red. M. Choma-Jusińska, M. Kruszyński, T. Osiński, Warszawa 2019, s. 304.

⁸ AIPN, 2241/51, Relacja nr 33 Marii Gawędy, Warszawa, 2 IV 1977 r., k. 39. Maria Gawęda zaczynała pracę w WUBP w Rzeszowie w marcu 1945 r. jako cenzorka w Wydziale Cenzury Wojennej. Później pracowała jeszcze w WUBP w Krakowie, Warszawie i Szczecinie, a od września 1946 r. w MBP. Zakończyła służbę we wrześniu 1969 r. jako starszy oficer Wydziału IV Biura „C” (<https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/22718>, dostęp 22 V 2023 r.). Inna funkcjonariuszka podkreślała, że wynagrodzenie z lat czterdziestych było „bardzo skromne” (AIPN, 2241/75, Relacja nr 24 płk Adeli Jaworowskiej, Warszawa, styczeń 1977 r., k. 15).

⁹ AIPN, 002559/2, t. 2, Wspomnienia Aleksandra Popławskiego, 1984 r., k. 69–70 (PDF). Aleksander Popławski zaczynał pracę w październiku 1944 r. w Biurze Przepustek WUBP w Białymstoku. Potem był m.in. oficerem śledczym w PUBP w Grajewie, pracował w Wydziale ds. Funkcjonariuszy WUBP w Białym-

W podobnym tonie swoje wynagrodzenie komentował Stanisław Dobrzyński¹⁰ (m.in. naczelnik Wydziału Śledczego WUBP w Lublinie w latach 1951–1955). Gdy w 1955 r. zwolniono go z aparatu bezpieczeństwa, 28 kwietnia 1955 r. zatrudnił się na stanowisku kierownika planowania inwestycji w Fabryce Samochodów Ciężarowych w Lublinie (FSC)¹¹. Twierdził, że w nowym miejscu wypłacono mu czterokrotnie większe pobory niż na kierowniczym stanowisku w UB¹². W rzeczywistości w lubelskim zakładzie przepracował tylko sześć dni, po czym przeszedł do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie na stanowisko naczelnika Wydziału Organizacyjnego¹³. Po trzech latach wrócił do Służby Bezpieczeństwa jako naczelnik Wydziału Śledczego KW MO w Gdańsku. We wspomnieniach podkreślał: „Materialnie straciłem dużo. Miesięczne moje pobory zmniejszyły się o dwie trzecie. Dla mnie było to nie najważniejsze. Byłem naprawdę szczęśliwy”¹⁴. Wymienione przykłady ukazują typowy sposób opisywania przez funkcjonariuszy UB ich stosunku do zarobków – w relacjach, które powstały po latach. Służyły one budowaniu etosu funkcjonariuszy UB jako ludzi, którzy przedkładali służbę ludowej ojczyźnie nad indywidualne dobro i potrzeby. Te normy postępowania przedstawiali jako powszechnie obowiązujące w ich środowisku.

Z pewnością wspomnienia nie są najlepszym wskaźnikiem badania motywacji pracowników UB, ale nie sposób ich pominąć. Służyły one kreowaniu pozytywnego obrazu tej grupy. Zupełnie co innego mówił o zarobkach Józef Światło (wicedyrektor Departamentu X) po swojej ucieczce na Zachód, przy czym odnosił on swoje rozważania do sytuacji kadry kierowniczej MBP i podkreślał jej liczne przywileje. Pisał: „Dbano o wszystkie nasze potrzeby. Nie brakowało nam niczego. Pieniądzy mieliśmy w bród [...]. Materialnie stanowiliśmy arystokrację nawet wśród członków rządu i wśród członków partii, z wyjątkiem może biura politycznego”¹⁵.

stoku, a od maja 1950 r. w Departamencie V MBP. W tym ostatnim od czerwca 1954 r. pełnił funkcję zastępcy naczelnika jednego z wydziałów. Zakończył służbę w MSW w marcu 1978 r. AIPN, 003175/662, t. 1, Przebieg służby Aleksandra Popławskiego, k. 95–100.

¹⁰ Stanisław Dobrzyński (ur. 1924) zaczął pracę w PUBP w Pruszkowie w marcu 1945 r. jako kierownik Sekcji III. Następnie pracował w PUBP w Węgrowie, WUBP w Warszawie i we Wrocławiu jako oficer śledczy / starszy oficer śledczy. W czerwcu 1951 r. mianowano go zastępcą naczelnika Wydziału Śledczego w WUBP we Wrocławiu, a w listopadzie przeniesiono na stanowisko naczelnika Wydziału Śledczego w Lublinie. Został zwolniony na podstawie decyzji Biura ds. Funkcjonariuszy w związku z zatajeniem aresztowania go przez żandarmerię niemiecką w czasie okupacji. W czerwcu 1958 r. powtórnie przyjęty do SB. Do kwietnia 1971 r. pracował jako naczelnik Wydziału Śledczego KW MO w Gdańsku. Zob. <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/57571>, dostęp 11 V 2023 r.; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku, 214/1621, Notatka w sprawie Stanisława Dobrzyńskiego sporządzona przez starszego inspektora Wydziału Kadr Operacyjnych Departamentu Kadr i Szkolenia MSW kpt. M. Parola, Warszawa, 18 X 1957 r., k. 125–126 (PDF).

¹¹ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Fabryka Samochodów Ciężarowych (dalej: FSC) w Lublinie (1227), 2087, Akta osobowe Stanisława Dobrzyńskiego, b.p.

¹² AIPN, 2241/294, Relacja nr 9/87 Stanisława Dobrzyńskiego, k. 128.

¹³ APL, FSC w Lublinie, 2087, Akta osobowe Stanisława Dobrzyńskiego, b.p.

¹⁴ AIPN, 2241/294, Relacja nr 9/87 Stanisława Dobrzyńskiego, k. 135.

¹⁵ Z. Błażyński, *Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii 1940–1955*, Warszawa 1990, s. 92.

Celem niniejszego artykułu jest uporządkowanie i podsumowanie dotychczasowej wiedzy oraz poszerzenie jej o szczegółowe analizy. Na potrzeby publikacji wykorzystałam listy płac funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa. W zasobie Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej zachowały się dokumenty płacowe tylko z województw wrocławskiego i kieleckiego¹⁶. Materiały z WUBP we Wrocławiu i tamtejszych powiatowych urzędów bezpieczeństwa publicznego obejmują lata 1945–1947, z kolei z WUBP w Kielcach i jego powiatowych komórek – okres 1944–1950. Na ich przykładzie analizuję, jak zmieniało się uposażenie funkcjonariuszy do początku lat pięćdziesiątych. Próbuję pokazać, jaką wartość nabywczą miały ich pensje. W artykule ograniczam się do omówienia wynagrodzenia pracowników etatowych i nie poświęcam większej uwagi uposażeniom osób zatrudnionych na kontraktach.

Podczas analizy płac należy pamiętać, że w Polsce w latach czterdziestych XX w. uposażenie stanowiło tylko część dochodu z tytułu zatrudnienia. Pracownikowi wypłacano w gotówce 50–60 proc.¹⁷ Na pozostałą część składały się świadczenia w naturze i przydziały kartkowe. W czerwcu 1946 r. zarobek w gotówce szacowano na 52,5 proc. dochodu nominalnego, otrzymywane świadczenia w naturze na 11,1 proc., a przydziały kartkowe liczone według cen wolnorynkowych na 36,4 proc.¹⁸ W listopadzie 1947 r. wewnętrzna struktura dochodu kształtowała się podobnie. W 1948 r. pojawił się nowy składnik dochodu – zasiłki rodzinne, które równoważyły zredukowane stopniowo zaopatrzenie kartkowe. Z kolei w styczniu 1949 r. zarobek gotówkowy szacowano już na ok. 86 proc. całkowitego dochodu¹⁹. Po zniesieniu w 1949 r. dotychczasowego systemu zaopatrzenia kartkowego dochód pracownika utożsamiono z jego zarobkami²⁰. Funkcjonariuszy obowiązywały nieco inne normy zaopatrzenia kartkowego, dlatego te proporcje w ich przypadku mogły rozkładać się inaczej²¹. Sytuacja ta pokazuje, że nawet jeśli znamy sumy wypłacane funkcjonariuszom w latach czterdziestych, to ich wysokość nie oznacza całkowitego dochodu z tytułu zatrudnienia w aparacie bezpieczeństwa.

¹⁶ Poza listami płac z wymienionych urzędów bezpieczeństwa publicznego zachowały się materiały dotyczące Milicji Obywatelskiej (np. w archiwach IPN w Kielcach, Katowicach, Łodzi, Poznaniu, Rzeszowie i Szczecinie). Dokumenty takie odnaleźć można także w przypadku żołnierzy Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego. W AIPN w Krakowie przechowywane są listy płac pracowników więzienia karno-śledczego w Nowym Sączu i Krakowie.

¹⁷ Hanna Jędruszcak „dochód nominalny” rozumie jako zarobek w pieniądzu oraz świadczenia kartkowe i inne w naturze. H. Jędruszcak, *Miasta i przemysł w okresie odbudowy* [w:] *Polska Ludowa 1944–1950. Przemiany społeczne*, red. F. Ryszka, Wrocław 1974, s. 361.

¹⁸ *Ibidem*, s. 362. W przemyśle włókienniczym w Łodzi w połowie 1946 r. dochód nominalny wynosił 3445 zł. Zob. H. Wiśniewska-Bieniek, *Płace w przemyśle włókienniczym Łodzi w latach 1945–1949*, „Rocznik Łódzki” 1974, t. 19, s. 147.

¹⁹ H. Jędruszcak, *Dochody robotników i urzędników w latach 1944–1949* [w:] *Polska klasa robotnicza. Studia historyczne*, t. 5, red. S. Kalabiński, Warszawa 1973, s. 460–461.

²⁰ H. Jędruszcak, *Miasta i przemysł...*, s. 358–359, 361, 363.

²¹ W 1945 r. stworzono dla nich odrębny system kart żywnościowych. Przydziały żywności dla funkcjonariuszy UB były większe niż dla osób z I najwyższej kategorii w innych instytucjach. A. Zawistowski, *Bilety do sklepu. Handel reglamentowany w PRL*, Warszawa 2017, s. 57, 63–64.

Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego dysponowało ogromnymi funduszami przekazywanymi mu rokrocznie z budżetu państwa²². Nakłady finansowe na bezpieczeństwo należały do jednych z najwyższych, obok kwot przekazywanych na obronność państwa czy oświatę²³. W 1949 r. wydatki MBP wyniosły ponad 1 mld zł, a w 1950 r. przeszło 1,3 mld zł²⁴. Dyrektor Departamentu I MBP w listopadzie 1945 r. na spotkaniu komórki partyjnej stwierdził: „w porównaniu z innymi ministerstwami to nasze ministerstwo jest najlepiej uposażone”²⁵. Według informacji opracowanych przez Najwyższą Izbę Kontroli pierwotnie świadczenia osobowe pochłaniały ok. 72 proc. całego budżetu MBP²⁶. Między 1945 a 1946 r. sumy przeznaczane na wypłatę uposażeń oraz pozostałych świadczeń osobowych stanowiły już 55 proc. nakładów (łącznie wynosiły prawie 3 mld zł)²⁷. Z kolei w 1947 r. na paragrafy płacowe i pozostałe świadczenia osobowe przeznaczono 39 proc. budżetu ministerstwa²⁸. Natomiast budżet KdsBP na 1955 r. (874 160 000 zł) zatwierdzony przez Prezydium Rady Ministrów PRL zakładał wydatki płacowe na poziomie 54 proc. (475 800 000 zł)²⁹.

Płace w omawianym okresie rosły, m.in. wskutek inflacji³⁰, która po II wojnie światowej była stałym elementem polskiej gospodarki. Historycy i ekonomiści wskazują jednak na okresy, kiedy udawało się ją – choćby na krótko – poskromić. Znaczne jej spowolnienie nastąpiło latem i jesienią 1945 r., a później dopiero na przełomie 1948 i 1949 r. Apogeum za to osiągnęła w 1947 r. Zdaniem badaczy wywoływała ją programy inwestycyjne w przemyśle połączone z polityką podnoszenia stopy życiowej ludności (plan trzyletni). Na bardzo krótko inflację zastępowała wymiana pieniądza w końcu 1950 r. W tym też roku nastąpił duży wzrost płacy nominalnej.

²² *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 19.

²³ Mowa tu o przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w. W 1949 r. budżet MBP pochłaniał 6,2 proc. wszystkich wydatków państwa, a w 1950 r. – 5,2 proc. W tym czasie nakłady na MON wynosiły 10,3 proc. i 10,1 proc. budżetu, a na Ministerstwo Oświaty 9,4 proc. i 9,7 proc. „Rocznik Statystyczny” (GUS) 1950, s. 93–94.

²⁴ W tym samym czasie wydatki MON wynosiły w 1949 r. 1 790,5 mln zł, a w 1950 r. – 2 570,8 mln zł. Z kolei Ministerstwa Oświaty odpowiednio 1 573,6 mln zł i 1 578,4 mln zł, podczas gdy wydatki Ministerstwa Zdrowia – 300,8 mln zł oraz 577,9 mln zł. „Rocznik Statystyczny” (GUS) 1950, s. 92.

²⁵ P. Pleskot, „*Tarcza partii i narodu*”. *Kontrwywiad Polski Ludowej w latach 1945–1956. Zarys struktury i wybór źródeł*, Warszawa 2010, s. 262.

²⁶ Przypuszczalnie chodziło o przełom 1944 i 1945 r. AAN, NIK, 147, Pismo szefa Departamentu II Biura Kontroli Kazimierza Toczka w sprawie zamknięcia budżetu MBP za okres I IV 1945 – 31 III 1946 r., k. 19–20.

²⁷ AAN, NIK, 147, Pismo p.o. dyrektora Departamentu II NIK Kazimierza Toczka dotyczące wydatków MBP, k. 25; AIPN, 1572/2933, Protokół zamknięcia budżetu za lata 1944–1945, Warszawa, 4 II 1949 r., k. 46. Wydatki MBP według przewidywania budżetowego od I IV 1945 do 31 III 1946 r. wyniosły 3 183 258 160 zł.

²⁸ AAN, NIK, 150, Zamknięcie rachunkowe wydatków budżetowych Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego za 1947 r., k. 45–46.

²⁹ AIPN, 1583/459, Uchwała Prezydium Rządu PRL nr 343/S z 5 maja 1955 r. w sprawie zatwierdzenia budżetu KdsBP na 1955 r., k. 1–5.

³⁰ A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 1997, s. 393.

Działaniom deflacyjnym ówczesnych władz towarzyszyły podwyżki płac³¹. W latach czterdziestych siła nabywcza pieniądza, a zatem i wartość nabywcza płac spadała w szybkim tempie. Ponadto w omawianym okresie występowała duża rozpiętość w zarobkach nie tylko pomiędzy poszczególnymi regionami kraju czy gałęziami gospodarki, lecz także różnymi warstwami społecznymi. Nierówności te dotyczyły również instytucji administracji państwowej.

Opodatkowanie wynagrodzeń funkcjonariuszy

Zgodnie z dekretem z 18 sierpnia 1945 r. każde wynagrodzenie – otrzymywane w walucie czy w naturze – podlegało opodatkowaniu³². Pracodawca potrącał pracownikowi należną kwotę i przekazywał na rachunek urzędu skarbowego. Niektórzy badacze uważali, że powojenne obciążenia z tego tytułu nie były dokuczliwe, mimo ich wysokiej progresji, którą łagodzano w kolejnych latach³³. Inni podkreślali, że mimo obniżania skali podatkowej faktyczne obciążenie podatkiem wzrastało, ponieważ spadała realna wartość pieniądza³⁴.

Przeglądając listy płac funkcjonariuszy UB z lat czterdziestych, nie zauważymy informacji o pobieranym podatku. Było to konsekwencją zwolnienia tej grupy pracowników, a także milicjantów i strażników więziennych od tego rodzaju obciążeń³⁵. Brak opodatkowania pensji nie oznaczał, że nie odliczano im różnego rodzaju danin i świadczeń³⁶. W maju 1946 r. zaczęto odprowadzać kwoty na Premiówą Pożyczkę Odbudowy Kraju (PPOK)³⁷. Wyłączeni z tej subskrypcji byli tylko pojedynczy pracownicy UB. Z funduszy PPOK planowano pokryć inwestycje związane z odbudową kraju³⁸. Służyła ona ponadto zmniejszeniu zasobów pieniężnych obywateli i ode-

³¹ J. Luszniwicz, *Procesy inflacyjne w Polsce w latach 1945–1955 – przejawy, fazy, uwarunkowania, konsekwencje. Przyczynek do badań nad inflacją w PRL*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i prace” 2014, nr 2, s. 112–113.

³² Podatek z tytułu pracy został po wojnie wydzielony z podatku dochodowego. W 1946 r. dekret dwukrotnie zmieniano. Podniesiono wówczas kwotę wolną od podatku i złagodzano progresję podatkową. Kolejną zmianę przeprowadzono w 1948 r. Zob. Dekret z dnia 18 sierpnia 1945 r. o podatku od wynagrodzeń, DzU 1945, nr 38, poz. 220; A. Witkowski, *Wymiar i pobór podatków bezpośrednich i opłat na rzecz Skarbu Państwa od gospodarki nieuspołecznionej i ludności w Polsce w latach 1944–1950*, Rzeszów 2002, s. 85–86, 143, 206.

³³ A. Witkowski, *Wymiar i pobór podatków...*, s. 86.

³⁴ J. Szpunar, *Zmiany obciążenia podatkiem od wynagrodzeń w latach 1945–1957*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1959, nr 21, z. 1, s. 219–220.

³⁵ Oprócz funkcjonariuszy zwolnieniu podlegały również wojsko, straż graniczna, nauczyciele, profesorowie, a także „pomocnicze siły naukowe” (Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 1 marca 1946 r. w sprawie wykonania dekretu z dnia 18 sierpnia 1945 r. o podatku od wynagrodzeń, DzU 1946, nr 11, poz. 75; Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 21 czerwca 1947 r. w sprawie wykonania dekretu z dnia 18 sierpnia 1945 r. o podatku od wynagrodzeń, DzU 1947, nr 54, poz. 291). Dziękuję prof. Cecylii Leszczyńskiej za wskazówki bibliograficzne.

³⁶ R. Klementowski, *Utrwalacze władzy ludowej...*, s. 185.

³⁷ Dekret z dnia 31 maja 1946 r. o szczególnym sposobie uiszczania należności z tytułu dodatkowej subskrypcji Premiowej Pożyczki Odbudowy Kraju 1946 r., DzU 1946, nr 21, poz. 137.

³⁸ A. Witkowski, *Premiowa Pożyczka Odbudowy Kraju 1946 r.*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2009, t. 12, s. 287.

grała istotną rolę deflacyjną³⁹. Od grudnia 1946 do lutego 1947 r. funkcjonariuszom potrącano tzw. daninę narodową na zagospodarowanie Ziemi Odzyskanych⁴⁰. Listy płac WUBP w Kielcach z 1947 r. wskazują, że od pensji odpisywano pieniądze na rzecz budowy szkoły, za naukę na kursach korespondencyjnych, a także niewielkie kwoty na odbudowę Warszawy. W 1948 r. wynagrodzenia obciążono składkami na Społeczny Fundusz Oszczędnościowy⁴¹. Od września 1948 r. tylko część funkcjonariuszy przekazywała pieniądze na ów fundusz i były to głównie osoby na kierowniczych stanowiskach.

Ulgi dla funkcjonariuszy skończyły się wraz z wejściem w życie 4 lutego 1949 r. nowej ustawy o podatku od wynagrodzeń. Do tego roku „podstawą opodatkowania były wynagrodzenia obliczane w stosunku rocznym”, a później w miesięcznym⁴². Zwolnieniom podlegały jedynie odszkodowania wypłacane funkcjonariuszom UB lub ich rodzinom⁴³. W tym samym roku zmieniono jeszcze ustawę dotyczącą społecznego oszczędzania. Obowiązek ten dotyczył podatników, których miesięczny dochód przekraczał 30 tys. zł⁴⁴. W przypadku funkcjonariuszy przepis objął głównie kadrę kierowniczą – w województwach szefów urzędów i ich zastępców, naczelników wydziałów i ich zastępców, a w powiatach tylko ściśle kierownictwo. O tym, że pensje funkcjonariuszy od 1949 r. podlegały obciążeniom fiskalnym, wspominał okólnik wiceministra bezpieczeństwa publicznego z grudnia 1948 r.⁴⁵

Pierwsze wynagrodzenia (1944–1945)

W pierwszym roku działalności aparatu bezpieczeństwa sprawa wynagrodzeń funkcjonariuszy nie była uregulowana prawnie. Odpowiednie przepisy wprowadzono dopiero latem 1945 r. Na początku pracownicy UB zamiast poborów otrzymywali wyżywienie, a później kilkusetzłotowe zaliczki. O braku zapłaty za pracę pisali w swych relacjach⁴⁶. Franciszek Szlachcic – późniejszy minister spraw wewnętrznych – wspominał po latach: „W pierwszych miesiącach 1945 roku nie otrzymywaliśmy pieniężnych poborów. Pierwszą pensję otrzymałem w lipcu 1945 roku.

³⁹ J. Luszniwicz, *Procesy inflacyjne w Polsce...*, s. 108; A. Witkowski, *Premiowa Pożyczka...*, s. 304.

⁴⁰ Dekret z dnia 13 listopada 1946 r. o daninie narodowej na zagospodarowanie Ziemi Odzyskanych, DzU 1946, nr 61, poz. 341.

⁴¹ A. Witkowski, *Wymiar i pobór podatków...*, s. 207.

⁴² J. Szpunar, *Zmiany obciążenia podatkiem...*, s. 201, 208.

⁴³ Ustawa z dnia 4 lutego 1949 r. o podatku od wynagrodzeń, DzU 1949, nr 7, poz. 41.

⁴⁴ A. Witkowski, *Wymiar i pobór podatków...*, s. 241.

⁴⁵ AIPN, 01258/144, Okólnik nr 16 wiceministra bezpieczeństwa publicznego Mieczysława Mietkowskiego w sprawie uposażenia pracowników służby bezpieczeństwa, Warszawa, 21 XII 1948 r., k. 88–90. Dopiero na listach płac od 1949 r. znajduje się informacja o opodatkowaniu ich wynagrodzeń. AIPN, 01225/90, Okólnik nr 1 dyrektora Biura Finansowo-Budżetowego MBP płk. Jana Kisielowa w sprawie państwowego podatku od wynagrodzeń i w sprawie zmiany w przepisach o obowiązku społecznego oszczędzania uczestników funduszu „C”, Warszawa, 11 II 1949 r., k. 1–10.

⁴⁶ J. Dudek, *Obrazy codzienności...*, s. 303.

Otrzymywaliśmy konserwy, śledzie, papierosy i wódkę⁴⁷. Funkcjonariusz Adam Górka tak to zapamiętał: „Warunki bytowe pracowników były nie najlepsze, bowiem w tym czasie nie otrzymywaliśmy poborów, a tylko wyżywienie, i to nie zawsze bogate w kalorie”⁴⁸. Podobnie inni: „W tych latach przy przyjmowaniu do pracy w naszych organach nikt nie stawiał pytania, ile będzie zarabiał, czy otrzyma mieszkanie itp. [...] Często brak było środków do życia, gdyż poborów w początkowym okresie nie otrzymywano”⁴⁹. Na tę kwestię zwracali uwagę również historycy w monografiach poszczególnych urzędów⁵⁰. Pracownicy UB w woj. lubelskim utrzymywali, że zaliczki zaczęto im wypłacać w ostatnich dniach grudnia 1944 r. i wyniosły one 300 zł⁵¹. W WUBP we Wrocławiu zaliczki wypłacono 28 czerwca 1945 r. (przy czym aparat bezpieczeństwa zaczął się tam organizować w kwietniu 1945 r.) i wyniosły one – w zależności od zajmowanego stanowiska – 500–1000 zł⁵². Podobnie wyglądało to w WUBP w Kielcach, z tym że tam kwoty sięgały 1100 zł.

W listopadzie 1944 r. kierownik Wydziału Personalnego RBP kpt. Mikołaj Orechwa opracował etaty dla poszczególnych komórek wraz z pensjami przyporządkowanymi do stanowisk. Według tego dokumentu pensja kierownika RBP gen. Stanisława Radkiewicza wynosiła 2800 zł, a jego zastępcy 2100 zł, oficerowie śledczy i referenci zarabiali 1100 zł, sekretarka-maszynistka między 650 zł a 850 zł⁵³, kierownik WUBP miał otrzymywać wynagrodzenie 1600 zł, a jego zastępcę i kierownik Wydziału Kontrwywiadu – 1400 zł, kierownicy sekcji – 1200–1400 zł, oficerowie śledczy i referenci – 1000 zł, maszynistki – 600 zł⁵⁴.

Kierownictwo bezpieki dążyło do zapewnienia funkcjonariuszom lepszych zarobków niż w innych instytucjach administracji państwowej. W 1945 r. przedstawiciele resortu rozmawiali z władzami państwowymi na temat przyznania w aparacie bezpieczeństwa wynagrodzeń wyższych niż w pozostałych ministerstwach⁵⁵. „Nie chcieliśmy pójść na to, żeby pracownicy otrzymywali to samo, co otrzymują pracownicy innych ministerstw” – mówił wiceminister Mieczysław Mietkowski w kwietniu 1945 r. na odprawie personalnej w Warszawie. Być może prowadzone

⁴⁷ AIPN, 1585/1456, Wspomnienia gen. Franciszka Szlachcica z lat 1945–1972, Warszawa, 1988 r., k. 6.

⁴⁸ S. Poleszak, *Wspomnienia Adama Górki „kujbyszewiaka” (1944–1953)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej” 2006, nr 4, s. 411.

⁴⁹ AIPN, 2241/453, Relacja nr 11/84 Andrzeja Woźnicy, k. 70, 78.

⁵⁰ Zob. D. Czerwiński, *Pierwsza dekada...*, s. 171–172; J. Marszałec, *Z dziejów gdańskiej bezpieki 1945–1956*, Gdańsk 2017, s. 285; P.P. Warot, *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie. Struktura, kadry, działalność*, Warszawa–Białystok 2021, s. 87.

⁵¹ AIPN, 2241/312, Wspomnienia Henryka Gryty pt. „Taki był początek. Relacja z pierwszych pięciu miesięcy pracy w organach bezpieczeństwa publicznego”, k. 50.

⁵² T. Balbus, *Organizacja struktur organów bezpieczeństwa...*, s. 27.

⁵³ AIPN, 1576/24, Etat nr 714 RBP, k. 8 (PDF).

⁵⁴ AIPN, 1576/29, Etat 308 WUBP zatwierdzony rozkazem organizacyjnym z 14 XI 1944 r., k. 4–9 (PDF).

⁵⁵ AIPN, 1572/2450, Protokół odprawy kierowników wydziałów personalnych w MBP z 25 i 26 IV 1945 r., 12 XI 1945 r., k. 40.

negocjacje sprawiły, że dekret o uposażeniach funkcjonariuszy ukazał się dopiero w sierpniu 1945 r. i – jak zaznaczono w jego tytule – było to rozwiązanie tymczasowe. Zakładałam, że wspomniane rozmowy zakończyły się niepowodzeniem. Stawki uposażenia zasadniczego w poszczególnych grupach zaszerogowania funkcjonariuszy UB nie różniły się znacznie od tych obowiązujących w innych instytucjach, a były nieco niższe w porównaniu chociażby z uposażeniem pracowników przedsiębiorstwa Polska Poczta, Telegraf i Telefon czy PKP⁵⁶.

Na podstawie Dekretu z dnia 4 sierpnia 1945 r. o tymczasowym uregulowaniu uposażeń funkcjonariuszów służby bezpieczeństwa wprowadzono 14 grup zaszerogowania z datą obowiązywania od 1 sierpnia 1944 r.⁵⁷ W przypadku innych zawodów standardowo było ich 12. Do tej liczby zredukowano je w policji politycznej dopiero w 1948 r.

Pierwsze pensje wypłacono funkcjonariuszom po roku pracy⁵⁸. Obok uposażenia zasadniczego składały się na nie dodatki. Dodatek ekonomiczny (przypisany do konkretnej grupy uposażenia) wypłacano tylko do lata 1946 r. Potem został on zniesiony. Funkcjonariusze mający na utrzymaniu rodzinę pobierali specjalne świadczenia (dodatek rodzinny) pierwotnie w wysokości 100 zł na każdego jej członka. W następnych latach ich wysokość i zasady przyznawania się zmieniały. Poza tym dekret wymieniał dodatki lokalne i specjalne, podobnie jak w innych instytucjach państwowych. Funkcjonariusze zatrudnieni na stanowiskach kierowniczych otrzymywali dodatek funkcyjny. Wprowadzono także dodatek służbowy „uzasadniony szczególnymi właściwościami służby”. Pobieranie dodatku funkcyjnego uniemożliwiałoby przy tym otrzymanie dodatku służbowego. Pracownicy UB zatrudnieni na stanowiskach operacyjnych i śledczych otrzymywali pobory powiększone o 20 proc. (tzw. dodatek operacyjny lub śledczy), z kolei funkcjonariuszom przebywającym w delegacji wypłacano pobory większe o 10 proc. W przypadku wojskowych w służbie czynnej dochodziło uposażenie z tytułu stopnia wojskowego zamiast uposażenia zasadniczego. Te dodatkowe apanaże stanowiły znaczną jego część⁵⁹.

Standardowo w 1945 r. funkcjonariuszom wypłacano trzy lub cztery dodatki: ekonomiczny, służbowy/funkcyjny, operacyjny, a także rodzinny. Tego przedostatniego nie otrzymywali jedynie pracownicy biurowi i gospodarczy, a więc maszy-

⁵⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 listopada 1945 r. o uposażeniu pracowników przedsiębiorstwa „Polskie Koleje Państwowe”, DzU 1945, nr 55, poz. 309. W PKP I grupa uposażenia była taka sama jak w MBP, ale II o 200 zł wyższa niż w bezpiece, a VI o 450 zł.

⁵⁷ DzU 1945, nr 31, poz. 186. Funkcjonariuszy nie obejmowały przepisy Dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 27 grudnia 1944 r. o tymczasowym unormowaniu stosunku służbowego i zaszerogowania funkcjonariuszów państwowych, DzU 1944, nr 16, poz. 89, art. 1 (3). Zob. D. Czerwiński, *Pierwsza dekada...*, s. 171–172.

⁵⁸ Maria Gawęda wspominała, że pierwszą wypłatę w wysokości 1100 zł otrzymała po kilku miesiącach od zatrudnienia. AIPN, 2241/51, Relacja nr 33 Marii Gawędy, Warszawa, 2 IV 1977 r., k. 12.

⁵⁹ Pobory większe o 20 proc. od uposażenia zasadniczego razem z dodatkiem funkcyjnym, służbowym i ekonomicznym. D. Czerwiński, *Pierwsza dekada...*, s. 171–172.

nistki, telefonistki, radiotelegrafiści, pracownicy kartotek, komórek finansowych, a także gońcy.

Tabela 1. Wynagrodzenie miesięczne zasadnicze wraz z dodatkiem ekonomicznym funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa na podstawie dekretu z 4 sierpnia 1945 r. (w zł)

Grupa uposażenia	Uposażenie zasadnicze	Dodatek ekonomiczny	Razem
I	2000	800	2800
II	1500	600	2100
III	1200	600	1800
IV	900	600	1500
V	700	490	1190
VI	550	490	1040
VII	475	490	956
VIII	415	430	845
IX	365	430	795
X	315	400	715
XI	265	400	665
XII	220	390	610
XIII	175	370	545
XIV	130	325	445

Źródło: DZU 1945, nr 31, poz. 186.

Dwie pierwsze grupy zaszerogowania odnosiły się wyłącznie do poziomu MBP – ministra i wiceministrów. Trzecią grupę uposażenia otrzymali dyrektorzy departamentów i ich zastępcy, a na poziomie województw kierownicy/szefowie WUBP. Czwartą przyporządkowano zastępcom kierowników/szefów WUBP i kierownikom wydziałów w poszczególnych departamentach. Naczelnicy wydziałów mieli przypisaną piątą grupę uposażenia, a ich zastępcy szóstą, podobnie jak kierownicy PUBP i ich zastępcy⁶⁰. Takie samo stanowisko na poziomie ministerstwa miało wyższą grupę uposażenia niż w aparacie wojewódzkim.

Z zachowanych list płac wiemy, że kierownikowi WUBP we Wrocławiu mjr. Władysławowi Śliwie – po wejściu w życie omawianego dekretu – w listopadzie 1945 r. wypłacono kwotę 3944 zł⁶¹. Tyle samo wyniosła wypłata szefa WUBP

⁶⁰ AIPN, 00294/106, Tabela nr 1 tymczasowego zaszerogowania funkcjonariuszy do grup uposażenia na podstawie art. 3 dekretu z 4 VIII 1945 r. (odpis), [Warszawa], 3 IX 1945 r., k. 5–22. W przypadku kierowników PUBP sytuacja była nieco bardziej złożona. Wspomniana w tekście zasada obowiązywała w urzędach, które znajdowały się w miastach liczących 15–30 tys. mieszkańców.

⁶¹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu (dalej: AIPN Wr), 194/16, Lista płac nr 4 pracowników etatowych WUBP we Wrocławiu za wrzesień 1945 r., k. 42–43 (PDF).

w Kielcach kpt. Kazimierza Szczepanika⁶². Około 70 proc. wartości wynagrodzenia obu funkcjonariuszy stanowiły dodatki. Średnia pensja kadry kierowniczej wrocławskiego urzędu we wrześniu 1945 r. kształtowała się na poziomie 2305 zł⁶³.

Można przypuszczać, że zarobki kierownictwa WUBP były podobne do tych, jakie wypłacano pierwszym sekretarzom KW PPR. Na przykład pensja I sekretarza KW PPR w Lublinie miała wynosić ok. 3,5 tys. zł⁶⁴. Zastępcy kierowników WUBP otrzymywali nieco powyżej 3 tys. zł, z kolei osoby stojące na czele wydziałów i sekcji – ponad 2 tys. zł. W tym czasie kierownicy wydziałów w KW PPR w Lublinie zarabiali w granicach 2,5–2,7 tys. zł⁶⁵.

Zarobki funkcjonariuszy zajmujących stanowiska kierownicze różniły się znacznie od tych, jakie otrzymywali szeregowi pracownicy. Średnia pensja w WUBP we Wrocławiu we wrześniu 1945 r. wynosiła bowiem 1331 zł, mediana⁶⁶ – 1192,50 zł⁶⁷. Poniżej 1000 zł. zarabiała przeważnie kucharki, kelnerki, pomoce biurowe, kurierzy, gońcy czy telefonistki. Maszynistka czy sekretarka otrzymywała 1001 zł. Były to oczywiście kwoty nieopodatkowane. Jesienią 1945 r. kierownik Wydziału Finansowego MBP płk Jan Kisielow podczas odprawy personalnej informował, że najniższa „stawka wynosi 900 zł, najwyższa 3500 zł”⁶⁸. W rzeczywistości personel pomocniczy zarabiał poniżej 900 zł⁶⁹. Słabo opłacaną grupą byli również wartownicy, ponieważ otrzymywali w tym czasie 981 zł.

Wiosną 1945 r. przeciętna pensja w gotówce w Polsce wynosiła 772,80 zł, a w październiku tego roku już 1444,90 zł⁷⁰. Jesienią 1945 r. średnia płaca w WUBP we Wrocławiu kształtowała się na poziomie 1246 zł, czyli poniżej średniej krajowej⁷¹. W WUBP w Kielcach w październiku średnia pensja wynosiła 1237 zł⁷². Na

⁶² Jego poprzednik Adam Kornecki pobrał we wrześniu 1945 r. wynagrodzenie w wysokości 3931 zł. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Delegatura w Kielcach (dalej: AIPN Ki), 27/154, Lista płac pracowników etatowych WUBP w Kielcach za listopad 1945 r., k. 108; *ibidem*, Lista płac pracowników etatowych WUBP w Kielcach za wrzesień 1945 r., k. 176.

⁶³ Wyliczenia własne na podstawie AIPN Wr, 194/16, Lista płac nr 4 pracowników etatowych WUBP we Wrocławiu za wrzesień 1945 r., k. 41–67 (PDF). Uwzględniłam płace od kierownika urzędu do kierownika sekcji.

⁶⁴ D. Libionka, *Funkcjonowanie na co dzień stalinowskiego aparatu partyjnego na Lubelszczyźnie*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2001, nr 5, s. 151.

⁶⁵ Musimy pamiętać, że wymienione zarobki nie pochodziły z list płac. Zob. *ibidem*, s. 151.

⁶⁶ Mediana oznaczała, że połowa funkcjonariuszy uwzględnionych na liście płac zarabiała równowartość tej kwoty lub mniej, a druga równowartość tej kwoty lub więcej.

⁶⁷ Wyliczenia własne na podstawie AIPN Wr, 194/16, Lista płac nr 4 pracowników etatowych WUBP we Wrocławiu za wrzesień 1945 r., k. 41–67 (PDF).

⁶⁸ AIPN, 1572/2450, Protokół krajowej odprawy personalnej, odbytej 30 i 31 X 1945 r., 12 XI 1945 r., k. 16.

⁶⁹ Kelnerki w WUBP we Wrocławiu zarabiała 682,50 zł. Tyle samo otrzymywali gońcy. Telefonistki – 728 zł. Podobnie płacono osobom zatrudnionym jako pomoc kuchenna. AIPN Wr, 194/16, Lista płac WUBP w Legnicy za wrzesień 1945 r., k. 41–67 (PDF).

⁷⁰ H. Jędruszcak, *Miasta i przemysł...*, s. 361.

⁷¹ Wyliczenia własne na podstawie AIPN Wr, 194/16, Lista płac nr 5, 5a, 5b, 5c i 5d WUBP we Wrocławiu za październik 1945 r., k. 72–112 (PDF).

⁷² Wyliczenia własne na podstawie AIPN Ki, 27/154, Lista płac pracowników etatowych WUBP w Kielcach za październik 1945 r., k. 83 (bez uwzględniania list dodatkowych).

poziomie średniej krajowej zarabiali niektórzy kierowcy, referenci czy oficerowie śledczy. W listopadzie 1945 r. w PUBP w Kłodzku średnia pensja wynosiła 1187 zł, a mediana 1197 zł⁷³.

Dwukrotne podwyżki (rok 1946)

W 1946 r. trzykrotnie zmieniano dekret z 4 sierpnia 1945 r. – 20 marca⁷⁴, 2 sierpnia⁷⁵ i 19 września⁷⁶. Dwie ostatnie zmiany wiązały się z podniesieniem uposażenia pracowników UB.

Najpierw – 2 sierpnia 1946 r. – zniesiono dodatek ekonomiczny i ustanowiono nowe – wyższe – stawki uposażenia zasadniczego oraz dodatku funkcyjnego. Zmniejszono również dysproporcje płacowe między najniższą a najwyższą grupami zaszeręgowania. W 1945 r. uposażenie w XIV grupie zaszeręgowania wraz z dodatkiem ekonomicznym stanowiło 16 proc. wynagrodzenia w I grupie. W 1946 r. najniższe uposażenie zasadnicze stanowiło 39 proc.

W wyniku drugiej – wrześniowej – zmiany uposażenie zasadnicze funkcjonariuszy powiększyło się przeszło dwukrotnie, co odpowiadało wzrostowi przeciętnej płacy indywidualnej w Polsce w tym czasie⁷⁷. Było to efektem poluzowania polityki płacowej w związku z referendum i przyszłymi wyborami. Jeżeli w styczniu 1946 r. w kieleckim urzędzie przeciętnie zarabiano się prawie 1300 zł, to w końcu tego roku już blisko 4900 zł, czyli średnia pensja kieleckich funkcjonariuszy zwiększyła się prawie czterokrotnie. Z kolei we wrocławskim urzędzie wzrost przeciętnego wynagrodzenia był czterokrotny za sprawą dodatku zachodniego.

Tabela 2. Zestawienie miesięcznego wynagrodzenia zasadniczego funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa na podstawie dekretów z 2 sierpnia 1946 i 19 września 1946 r. (w zł)

Grupa uposażenia	Uposażenie zasadnicze po przyjęciu dekretu z 2 VIII 1946 r.	Uposażenie zasadnicze po przyjęciu dekretu z 19 IX 1946 r.
I	3230	7350
II	2900	5900

⁷³ Obliczenia własne na podstawie AIPN Wr, 147/17, Lista płac nr 3 PUBP w Kłodzku za listopad 1945 r., k. 14–20 (PDF).

⁷⁴ Dekret z dnia 20 marca 1946 r. o zmianie dekretu z dnia 4 sierpnia 1945 r. o tymczasowym uregulowaniu uposażeń funkcjonariuszów służby bezpieczeństwa, DzU 1946, nr 13, poz. 90. Zmienił on jedynie brzmienie art. 7, z którego usunięto zapis dotyczący zwiększenia pborów o 10 proc. w czasie delegacji w służbie operacyjnej i śledczej.

⁷⁵ Dekret z dnia 2 sierpnia 1946 r. o zmianie dekretu z dnia 4 sierpnia 1945 r. o tymczasowym uregulowaniu uposażeń funkcjonariuszów służby bezpieczeństwa, DzU 1946, nr 41, poz. 240.

⁷⁶ Dekret z dnia 19 września 1946 r. o zmianie dekretu z dnia 4 sierpnia 1945 r. o tymczasowym uregulowaniu uposażeń funkcjonariuszów służby bezpieczeństwa, DzU 1946, nr 53, poz. 299.

⁷⁷ J. Luszniwicz, *Procesy inflacyjne w Polsce...*, s. 108.

Grupa uposażenia	Uposażenie zasadnicze po przyjęciu dekretu z 2 VIII 1946 r.	Uposażenie zasadnicze po przyjęciu dekretu z 19 IX 1946 r.
III	2700	5000
IV	2400	4400
V	2200	4000
VI	2050	3650
VII	1900	3300
VIII	1800	3000
IX	1700	2750
X	1570	2550
XI	1500	2400
XII	1450	2300
XIII	1350	2200
XIV	1260	2100

Źródło: DzU 1946, nr 41, poz. 240; DzU 1946, nr 53, poz. 299.

Tabela 3. Wynagrodzenie miesięczne funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa na podstawie dekretu z 19 września 1946 r. razem z dodatkiem służbowym i dodatkiem operacyjnym (w zł)

Grupa uposażenia	Uposażenie zasadnicze	Dodatek służbowy	Dodatek operacyjny	Razem
I	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
II	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
III	5000	3000	1600	9600
IV	4400	2520	1380	8300
V	4000	2090	1210	7300
VI	3650	1767	1083	6500
VII	3300	1504	966	5800
VIII	3000	1250	850	5100
IX	2750	1000	750	4500
X	2550	784	666	4000
XI	2400	684	616	3700
XII	2300	617	583	3500
XIII	2200	384	516	3100
XIV	2100	150	450	2700

Źródło: AIPN, 01225/46, Rozkaz nr 9 wiceministra płk. Mieczysława Mietkowskiego, Warszawa, 1 X 1946 r., k. 110–111.

Okres powojenny charakteryzował się dużą rozpiętością płac. W połowie 1946 r. w urzędach centralnych przeciętne zarobki wahały się od 2780 zł do nawet 6501 zł. Najniższe, nieprzekraczające 3000 zł, otrzymywali urzędnicy w Głównym Urzędzie Statystycznym, ministerstwach Informacji i Propagandy, Sprawiedliwości, Zdrowia czy Oświaty. Najwyższe, sięgające ponad 5 tys. zł, w ministerstwach Odbudowy, Komunikacji i Skarbu, a także w Instytucie Gospodarstwa Narodowego⁷⁸. W tych analizach nie uwzględniano Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego.

W czerwcu 1946 r. przeciętny zarobek w Polsce w gotówce wynosił 3118 zł⁷⁹, a całkowity dochód szacowano na 5934 zł. Średnia płaca funkcjonariusza WUBP w Kielcach w czerwcu 1946 r. kształtowała się na poziomie mniej więcej 1500 zł⁸⁰. Mediana była zbliżona do średniej i wynosiła 1452 zł. W połowie 1946 r. mamy zatem sytuację, w której przeciętny funkcjonariusz zarabia poniżej średniego zarobku gotówkowego w Polsce. Nieco inaczej kwestia ta wyglądała na Ziemiach Zachodnich, a przyczyną tego był specjalny dodatek. Płace funkcjonariuszy UB – przypuszczalnie dotąd takie same w całym kraju – zaczęły się różnicować ze względu na wypłacany od lutego 1946 r. dodatek zachodni. Na Ziemiach Odzyskanych, poza Gdańskiem i trzema powiatami woj. śląsko-dąbrowskiego, pensje funkcjonariuszy były powiększone o 50 proc. łącznego wynagrodzenia⁸¹. Dotyczyło to m.in. WUBP we Wrocławiu i Szczecinie i częściowo woj. poznańskiego. Średnia pensja funkcjonariusza we Wrocławiu wynosiła powyżej 2000 zł, co i tak oznaczało znacznie mniej niż przeciętny zarobek miesięczny.

Chociaż szeregowi funkcjonariusze zarabiali poniżej średniej krajowej, to pensje ich przełożonych w połowie 1946 r. dorównywały przeciętnemu zarobkowi w kraju, a nawet go przekraczały. Wynagrodzenie brutto szefa WUBP we Wrocławiu w czerwcu wyniosło 5916 zł, a jego zastępcy – 4836 zł⁸². W Kielcach było to odpowiednio 4144 zł i 3324 zł⁸³. We wrocławskim urzędzie na poziomie średniej płacy krajowej zarabiali jeszcze naczelnicy i ich zastępcy, ale już nie w WUBP w Kielcach – tam była to kwota nieco powyżej 2000 zł. Pensje szefów PUBP również nie osiągały

⁷⁸ H. Jędruszcak, *Dochody robotników i urzędników...*, s. 436–439.

⁷⁹ Płaca robotnicza z kolei wynosiła 3187 zł. H. Wiśniewska-Bieniek, *Place w przemyśle włókienniczym...*, s. 147.

⁸⁰ AIPN Ki, 27/157, t. 1, Lista płac pracowników etatowych WUBP w Kielcach za czerwiec 1946 r., k. 233–263; *ibidem*, Dodatkowa lista płac pracowników WUBP w Kielcach za czerwiec 1946 r., k. 301–303; *ibidem*, Lista płac pracowników etatowych Wydziału Zdrowia za czerwiec 1946 r., k. 309–311. Średnia pensja wyliczona na podstawie powyższych list płac wynosiła dokładnie 1496,65 zł. Nieco inne dane na wykresie wynikają z tego, że brałam tam pod uwagę tylko podstawową listę płac za dany miesiąc.

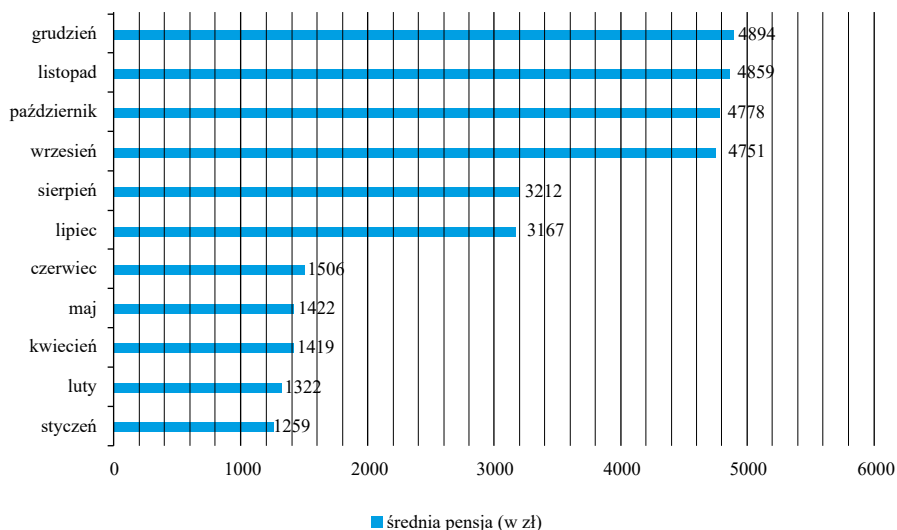
⁸¹ AIPN, 1572/3044, Pismo płk. Jana Kisielowa, kierownika Wydziału Finansowego MBP, do Departamentu Więziennictwa i Obozów w sprawie dodatku zachodniego, Warszawa, 8 III 1946 r., k. 52.

⁸² AIPN Wr, 194/17, t. 2, Lista płac kierownictwa i sekretariatu WUBP we Wrocławiu za czerwiec 1946 r., k. 66–67 (PDF). Place netto wynosiły odpowiednio 4816 zł i 4036 zł. Tak jak już pisałam, nie były one opodatkowane, ale w tym czasie odliczano sumy na PPOK.

⁸³ AIPN Ki, 27/157, t. 1, Lista płac WUBP w Kielcach za czerwiec 1946 r., k. 234–235. Kwoty netto wynosiły odpowiednio 3644 zł i 2824 zł.

poziomu średniej krajowej. Szef PUBP w Sandomierzu w połowie 1946 r. dostał za swoją pracę 2268 zł, a jego zastępca – 2058 zł⁸⁴. Natomiast w PUBP w Kłodzku wypłata tamtejszego szefa wynosiła 3672 zł, a jego zastępcy – 3372 zł⁸⁵.

Wykres 1. Średnie wynagrodzenie funkcjonariuszy WUBP w Kielcach w 1946 r.⁸⁶

Źródło: AIPN Ki, 27/157, t. 1–2, Listy płac funkcjonariuszy WUBP w Kielcach.

Jeżeli w styczniu 1946 r. przeciętnie funkcjonariusz we Wrocławiu otrzymywał 1367 zł miesięcznie, to w grudniu już 5556 zł. Pensja pracownika UB na Ziemiach Odzyskanych wzrosła czterokrotnie. Podczas gdy w końcu 1946 r. przeciętne wynagrodzenie w WUBP w Kielcach zbliżało się do 5000 zł, to na Śląsku już przekraczało tę kwotę. Dwukrotność średniego wynagrodzenia zarabiał w listopadzie 1946 r. szef WUBP w Kielcach – 10 000 brutto, a jego zastępca – 8400 zł brutto⁸⁷. Z kolei w WUBP we Wrocławiu jego szef i zastępca w grudniu 1946 r. zarobili odpowiednio 11 350 zł brutto i 9990 zł brutto⁸⁸. W listopadzie omawianego roku uszycie gar-

⁸⁴ AIPN Ki, 27/170, Lista płac nr 6 PUBP w Sandomierzu za czerwiec 1946 r., Sandomierz, 1 VI 1946 r., k. 159.

⁸⁵ AIPN Wr, 147/17, Lista płac nr 6 PUBP w Kłodzku za czerwiec 1946 r., k. 71 (PDF). Wynagrodzenie netto szefa PUBP wyniosło 2472 zł, a jego zastępcy – 2972 zł.

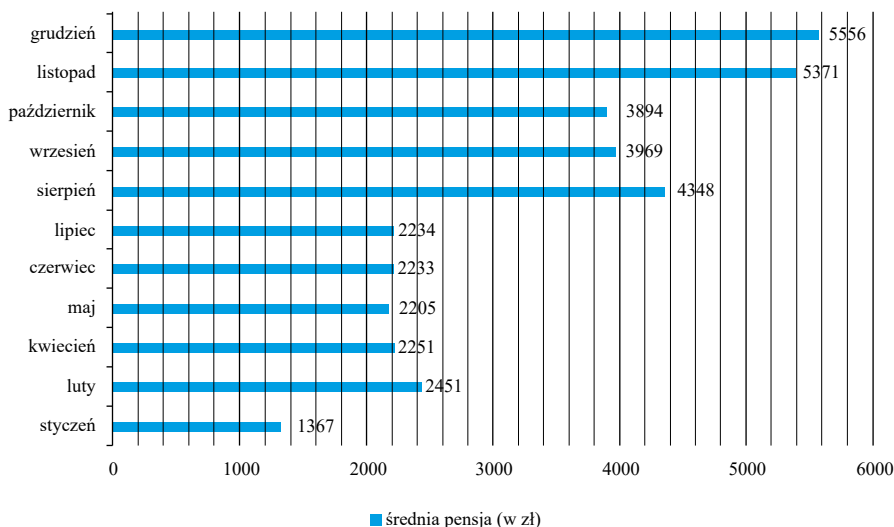
⁸⁶ Nie zachowała się lista płac z marca 1946 r. W styczniu, lutym i kwietniu funkcjonariusze otrzymali płace bez żadnych obciążeń (netto). W maju, czerwcu, lipcu, sierpniu, wrześniu, październiku i listopadzie pobierano od ich pensji kwoty na PPKO, a w grudniu na tzw. daninę narodową. Dla tych miesięcy uwzględniłam płace brutto.

⁸⁷ AIPN Ki, 27/157, t. 2, Lista płac WUBP w Kielcach za listopad 1946 r., k. 377. Wynagrodzenie netto szefa WUBP wyniosło 7500 zł, a jego zastępcy 5900 zł.

⁸⁸ Podaję dane za grudzień, ponieważ dla kierownictwa urzędu nie ma danych za listopad 1946 r. AIPN Wr, 194/17, t. 3, Lista płac nr 9/1 miesięcznego uposażenia pracowników etatowych kierownictwa WUBP we

nituru we Wrocławiu kosztowało 6000 zł⁸⁹. Na taki wydatek mogła sobie pozwolić jedynie osoba zatrudniona na stanowisku kierowniczym w UB, ale już nie statystyczny funkcjonariusz.

Wykres 2. Średnie wynagrodzenie funkcjonariuszy WUBP we Wrocławiu w 1946 r.

Źródło: AIPN Wr, 194/17, t. 1–3, Listy płac WUBP we Wrocławiu za 1946 r.⁹⁰

Wartość wynagrodzeń funkcjonariuszy a koszty żywienia

W poprzednich podrozdziałach przytaczałam kwoty, które otrzymywali funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa. Teraz, odwołując się do kosztów zakupu żywności, spróbuję pokazać, na co właściwie wystarczały zarobione przez nich w latach 1945–1946 pieniądze. Posłużę się w tym celu danymi, które gromadziły w pierw-

Wrocławiu i sekretariatu za grudzień 1946 r., k. 311 (PDF). Wynagrodzenie netto szefa WUBP wyniosło 11 350 zł, a jego zastępcy 9990 zł.

⁸⁹ M. Ordyłowski, *Życie codzienne we Wrocławiu 1945–1948*, Wrocław 1991, s. 105.

⁹⁰ Nie wliczałam uposażeń Niemców zatrudnionych w urzędzie, płac sprzątarek oraz personelu medycznego. Ponadto we Wrocławiu, inaczej niż w Kielcach, z czasem przestano sporządzać jedną wspólną listę, a zaczęto prowadzić je dla poszczególnych wydziałów. Zdarzało się, że brakowało danych z niektórych wydziałów. Na przykład w październiku 1946 r. brakowało listy Wydziału ds. Funkcjonariuszy, a w grudniu Wydziału Zdrowia i aresztu wewnętrznego. W styczniu 1946 r. wrocławscy funkcjonariusze UB (tak jak w Kielcach) otrzymali płace bez żadnych obciążeń (netto). W lutym od niektórych pensji odliczono pieniądze na odbudowę Warszawy, podobnie w marcu i kwietniu (w niektórych wydziałach pobierano, w innych nie), w maju zaś na PPKO. Dla tych miesięcy podawałam wartości brutto.

szych latach powojennych izby przemysłowo-handlowe (dalej IPH)⁹¹. Działy one tylko do 1950 r., po czym zostały zlikwidowane przez ówczesne władze. Izby te zbierały informacje dotyczące różnych aspektów życia gospodarczego, m.in. odnotowywały bieżące ceny i wskaźniki ich wzrostu, a także szacowały koszty zakupu żywności według oficjalnych cenników. W obliczeniach odwoływały się do norm spożycia odpowiednich dla robotników. Podstawą obliczeń wskaźników żywności był lipiec 1939 r. Izby wymieniały się między sobą danymi. Koszty zakupu żywności dla jednej dorosłej osoby obliczano w cyklu tygodniowym, dwutygodniowym lub (niektóre izby) miesięcznym. Przypuszczalnie poszczególne urzędy w kraju mogły stosować różne metody obliczeń⁹². Według jednego z pism IPH w Krakowie kalkulacje robiono według norm spożycia 2626 kcal dziennie⁹³. Tymczasem w 1945 r. wartość energetyczna wyżywienia jednego mieszkańca Polski nie przekraczała 2000 kcal dziennie⁹⁴, a w 1946 r. w miastach wynosiła ona 2060 kcal, na wsi zaś 2200 kcal⁹⁵. Od 1947 r. niektóre izby przysyłały już tylko wskaźniki wzrostu cen, bez wyliczania kosztów wydatkowanych na jedną jednostkę konsumpcyjną⁹⁶.

Koszty nabycia artykułów żywnościowych różniły się w poszczególnych miastach Polski, tym samym pensje funkcjonariuszy UB miały różną wartość nabywczą w zależności od regionu kraju. Niewątpliwie kilkusetzłotowe zaliczki, jakie dostawali funkcjonariusze w 1945 r., nie pozwalały na zakup podstawowych produktów żywnościowych. Dla 1945 r. dysponuję tylko danymi z Lublina i Krakowa. W październiku w Lublinie koszt nabycia żywności dla jednej dorosłej osoby oznaczał wydatek 1271 zł, a miesiąc później już 1462 zł⁹⁷. W tym samym czasie w Krakowie wyniósł on 1614 zł i odpowiednio 1821 zł w kolejnym miesiącu⁹⁸. Na początku 1946 r. był to już wydatek ponad 2000 zł. Przeciętne wynagrodzenie funkcjonariusza jesienią 1945 r. (obliczone na podstawie danych z Kielc i Wrocławia) starczało mniej więcej na zakup żywności. Początkowo płace w UB nie pozwalały na utrzymanie rodziny.

⁹¹ *Archiwalia izb przemysłowo-handlowych. Stan i perspektywy badań*, red. K. Dąbrowski, Ryki 2012; K. Dąbrowski, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie w latach 1944–1950*, Ryki 2016.

⁹² APL, Izba Przemysłowo-Handlowa (dalej: IPH) w Lublinie, 389, Pismo dr. Wacława Skrzywana, naczelnika Wydziału Statystyki Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, do Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie, Kraków, 7 XII 1945 r., k. 3.

⁹³ *Ibidem*, Dane z Wydziału Statystyki IPH w Krakowie, Kraków, 22 XI 1945 r., k. 6.

⁹⁴ M. Zaremba, *Wielka trwoga. Polska 1944–1947. Ludowa reakcja na kryzys*, Kraków 2012, s. 515.

⁹⁵ A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Historia gospodarcza...*, s. 393.

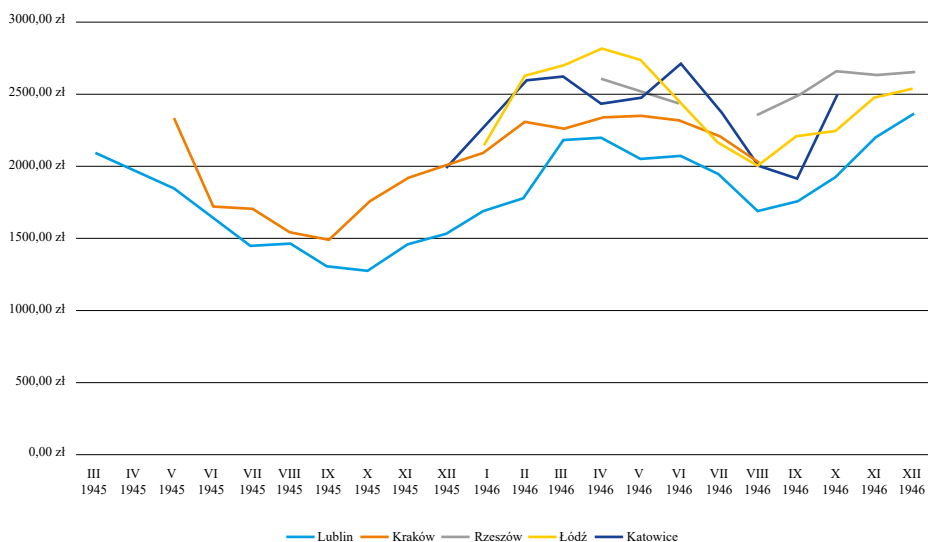
⁹⁶ Ceny artykułów spożywczych i koszty utrzymania liczono na podstawie cen urzędowych podawanych przez Wojewódzką Komisję Cennikową. Zaprzestano jednak takich obliczeń, ponieważ często się zdarzało, że artykuły po cenach urzędowych w ogóle nie były dostępne na rynku. APL, IPH w Lublinie, 393, Pismo wicedyrektora IPH w Katowicach J. Ziemięckiego, Katowice, 10 VI 1949 r., k. 155.

⁹⁷ APL, IPH w Lublinie, 391, Obliczenia wskaźników cen za październik 1945 r., k. 29. Izba w Lublinie w koszyku produktów uwzględniała następujące artykuły: chleb żytni razowy, mąkę pszenną, kaszę jęczmienną, groch, fasolę, kartofle, kapustę / kapustę kiszoną, cebulę, marchew, buraki czerwone, mleko, masło, ser, śmietanę, jajka, wieprzowinę, wołowinę, słoninę, cukier, kawę oraz sól.

⁹⁸ APL, IPH w Lublinie, 389, Dane z Wydziału Statystyki IPH w Krakowie, Kraków, 22 XI 1945 r., k. 6.

Z tego powodu część funkcjonariuszy zwalniała się ze służby⁹⁹. O tym, że pracownicy UB „nie mogą wyżyć z [...] płac”, mówił naczelnik Wydziału Personalnego WUBP w Warszawie por. Jerzy Gontarski podczas ogólnopolskiej narady w Warszawie. Również nieoficjalnymi drogami docierały skargi funkcjonariuszy na ich dochody, w których piszący podkreślali, że w przemyśle zarobiliby więcej¹⁰⁰. Najogólniej można stwierdzić, że funkcjonariusze w latach czterdziestych uważali, że pracują za dużo i zarabiają za mało¹⁰¹. W 1946 r. według danych izb miesięczny koszt zakupu żywności kształtował się powyżej 2000 zł. Z danych tych wynika, że przeciętna pensja funkcjonariusza pokrywała koszty wyżywienia dla jednej osoby.

Wykres 3. Koszty zakupu żywności dla jednej dorosłej osoby według szacunków izb przemysłowo-handlowych w Lublinie, Krakowie, Rzeszowie, Łodzi i Katowicach w latach 1945–1946¹⁰²

Źródło: APL, IPH w Lublinie, 389, 390, 391.

⁹⁹ AIPN, 1572/2450, Stenogram z krajowej odprawy naczelników wydziałów personalnych z 25–26 IV 1945 r., k. 29.

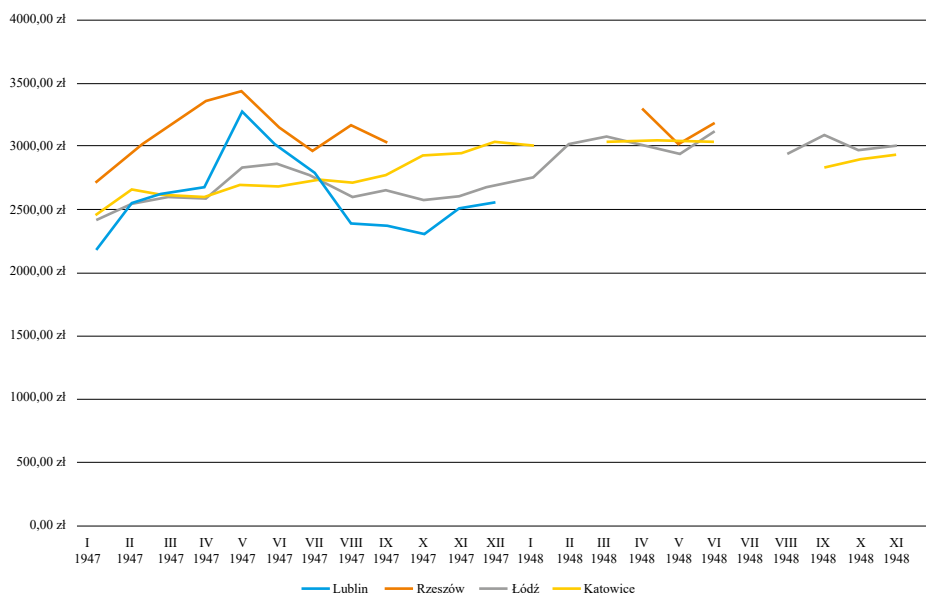
¹⁰⁰ D. Czerwiński, *Pierwsza dekada...*, s. 173.

¹⁰¹ W. Bagiński, *Wypowiedź cywilny Polski Ludowej w latach 1945–1961*, Warszawa 2017, s. 68. Problemy tego rodzaju dotyczyły zarówno centralę MBP, jak i urzędy na prowincji. Na przykład maszynistka PUBP w Zamościu Stanisława Frydlińska na spotkaniu delegata MBP z pracownikami urzędu w czerwcu 1946 r. stwierdziła, że „jako maszynistka jest na etacie żołnierskim, lecz według jej pracy wynagrodzenie jest za małe, nadmieniła, [że] albo będzie pracować tylko 8 godzin [...], albo prosi o podwyższenie przydziałów lub zwolnienie”. Rzeczywiście, w styczniu 1947 r. odeszła z urzędu. AIPN, 00231/86, t. 30, Protokół zebrania w PUBP w Zamościu, 22 VI 1946 r., k. 190; Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej w Lublinie (dalej: AIPN Lu), 0296/235, Akta osobowe Stanisławy Frydlińskiej.

¹⁰² Izby przygotowywały wycenienia w cyklu tygodniowym. W obu wykresach brano pod uwagę dane z ostatniego tygodnia każdego miesiąca.

Mimo wszystko funkcjonariusze znajdowali się w lepszej sytuacji, jeśli chodzi o zaopatrywanie ich w żywność, niż inne grupy zawodowe czy ludność cywilna. Wyraźnie widać to na przykładzie badanego przeze mnie aparatu bezpieczeństwa w woj. lubelskim. W latach 1945–1946 starostowie powiatowi często pisali o ciężkiej sytuacji aprowizacyjnej ludności i niemożności zakupu nawet produktów wydawanych na kartki. Jednym z najbardziej deficytowych towarów było mięso. Tymczasem niejednokrotnie w sprawozdaniach podkreślano, że do urzędów bezpieczeństwa dostarczano wszystkie potrzebne rzeczy, a więc: warzywa, chleb, mąkę, kaszę, tłuszcze, a także wieprzowinę lub wołowinę¹⁰³. Wiadomo też, że z bezpłatnego wyżywienia korzystali oficerowie śledczy i oficerowie z Wydziału ds. Funkcjonariuszy w MBP i WUBP¹⁰⁴.

Wykres 4. Koszty zakupu żywności dla jednej dorosłej osoby według szacunków izb przemysłowo-handlowych w Lublinie, Rzeszowie, Łodzi i Katowicach w latach 1947–1948

Źródło: APL, IPH w Lublinie, 391 i 392.

Dla kolejnych lat dane zachowane w zespole IPH w Lublinie są wybiórcze, ale na ich podstawie można stwierdzić, że koszty zakupu żywności dla jednej osoby mieściły się w przedziale 2000–3500 zł. Zmieniała się zatem wartości nabywcza

¹⁰³ APL, Urząd Wojewódzki Lubelski 1944–1950, Wydział Społeczno-Polityczny, 204, Sprawozdanie sytuacyjne starosty bialskiego za okres 15 III – 15 IV 1945 r., k. 41.

¹⁰⁴ AIPN, 1572/36, Zarządzenie nr 40 o wprowadzeniu w organach służby bezpieczeństwa równoważników pieniężnych dla poszczególnych należności i dodatków żywnościowych i sposobu ich stosowania, Warszawa, 9 VI 1949 r., k. 151 (PDF).

średniej pensji pracownika w UB. W końcu 1947 r. – w zależności od wydziału – wynosiła ona średnio 5000–9000 zł (zob. wykresy 5 i 6).

Dalsze podnoszenie i różnicowanie płac (rok 1947)

Wynagrodzenia funkcjonariuszy, tak jak i innych pracowników, rosły także w 1947 r., ponieważ wymuszała to inflacja. Wskazuje się, że przeciętna płaca nominalna wzrosła wówczas w Polsce o 53 proc., z kolei ceny na wolnym rynku zaliczyły wzrost między 38,1 proc. a 45 proc. W roku tym miało miejsce „szczytowe nasilenie cenowych przejawów inflacji”¹⁰⁵.

W styczniu 1947 r. funkcjonariusze zatrudnieni w ministerstwie w Warszawie otrzymali dodatek wyrównawczy do uposażeń. W zależności od grupy zaszeregowania wynosił on od 1280 zł (w XIV grupie) do 6550 zł (w III grupie). W urzędach wojewódzkich i powiatowych również go wprowadzono, ale dopiero od 1 sierpnia 1947 r. Chwilowo zróżnicowało to pensje funkcjonariuszy zatrudnionych w ministerstwie i w urzędach wojewódzkich. Szefom WUBP, dyrektorom i wicedyrektorom departamentów, a także naczelnikom i zastępcom naczelników wydziałów w departamentach przysługiwała III grupa uposażenia. Szef w WUBP w Kielcach mjr Jan Tataj w styczniu 1947 r. otrzymał pensję 10 000 zł brutto (9700 zł netto)¹⁰⁶. Poza uposażeniem zasadniczym (5000 zł), dodatkiem funkcyjnym (3000 zł) i dodatkiem operacyjnym (1600 zł) przysługiwał mu jeszcze dodatek rodzinny w wysokości 400 zł. Po odliczeniu daniny narodowej (300 zł) jego uposażenie netto wyniosło 9700 zł, czyli tyle, ile po wprowadzeniu dodatku wyrównawczego w ministerstwie wynosiło uposażenie podstawowe oficera śledczego w VII grupie zaszeregowania (9660 zł). Uposażenie podstawowe dyrektora departamentu wraz z dodatkiem wyrównawczym w ministerstwie to kwota 16 670 zł, a wicedyrektora – 16 000 zł¹⁰⁷. Tyle mniej więcej otrzymał szef WUBP w Kielcach, ale dopiero latem 1947 r.¹⁰⁸ Z kolei szef WUBP we Wrocławiu ppłk Faustyn Grzybowski w styczniu 1947 r. otrzymał 11 700 zł brutto – kwotę powiększoną w stosunku do zarobków swojego kieleckiego odpowiednika o 1700 zł dodatku lokalnego¹⁰⁹. Szeregowi funkcjonariusze zarabiali dużo mniej. Przeciętna płaca funkcjonariusza w styczniu 1947 r. w WUBP w Kielcach wynosiła 4914 zł¹¹⁰.

¹⁰⁵ J. Luszniewicz, *Procesy inflacyjne w Polsce...*, s. 110.

¹⁰⁶ AIPN Ki, 27/164, Lista płac pracowników etatowych WUBP w Kielcach za styczeń 1947 r., k. 13.

¹⁰⁷ AIPN, 1572/3034, Tabela uposażeń funkcjonariuszy na stanowiskach podstawowych we władzach naczelnym ministerstwa z uwzględnieniem dodatku wyrównawczego od 1 I 1947 r., Warszawa, 12 II 1947 r., k. 1–2.

¹⁰⁸ Jego pensja wyniosła 16 750 zł, z czego 600 zł to dodatek rodzinny. Wówczas funkcję szefa WUBP w Kielcach pełnił mjr Józef Pluta.

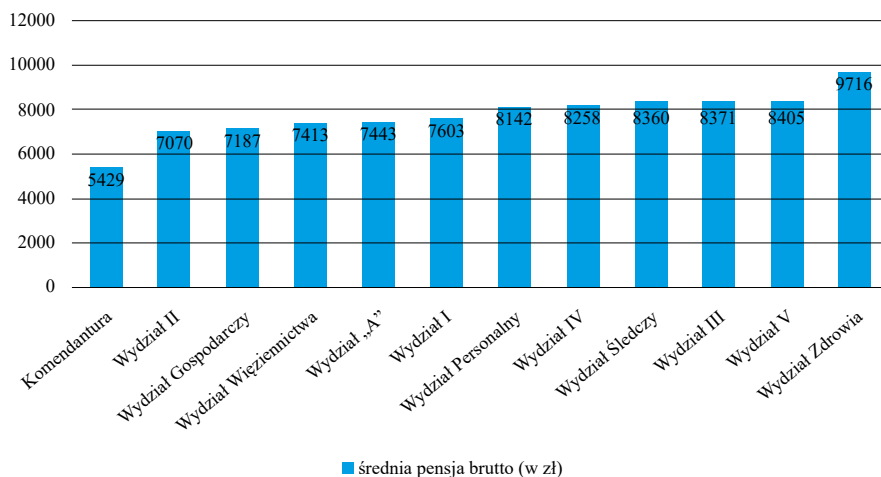
¹⁰⁹ Z tytułu daniny narodowej pobierano od jego wynagrodzenia 350 zł. AIPN Wr, 194/18, t. 1, Lista płac nr 1/1 uposażenia miesięcznego pracowników etatowych w WUBP we Wrocławiu za styczeń 1947 r., k. 3 (PDF). Netto otrzymał 11 350 zł.

¹¹⁰ Wyliczenia własne na podstawie AIPN Ki, 27/164, Lista płac pracowników etatowych WUBP w Kielcach za styczeń 1947 r., k. 11–41.

Służbę w resorcie bezpieczeństwa w 1947 r. pod względem warunków materialnych postrzegano jako lepszą niż w wojsku. Podoficerowie służby czynnej w jednym z pułków 14 DP rozważali, czy z tego właśnie powodu nie podjąć pracy w UB lub MO¹¹¹. Służba zawodowa w wojsku nie odpowiadała im głównie z powodu braku czasu na życie prywatne i nie spełniała ich oczekiwań pod względem materialnym¹¹².

Na kolejnym wykresie prezentuję, jak kształtowało się średnie wynagrodzenie w WUBP w Kielcach i WUBP we Wrocławiu według poszczególnych wydziałów. Zauważalna jest pewna prawidłowość: przeciętne wynagrodzenie w wydziałach operacyjnych było wyższe niż w administracyjno-gospodarczych oraz techniczno-operacyjnych. Zwraca uwagę wysoka średnia w Wydziale Zdrowia WUBP w Kielcach. Każde stanowisko w aparacie bezpieczeństwa miało przypisaną grupę zaszerogowania. Zatrudnieni w Wydziale Zdrowia lekarze mieli V grupę uposażenia, czyli otrzymywali wynagrodzenie na poziomie naczelnika wydziału. W Wydziale Zdrowia WUBP we Wrocławiu lekarze nie pracowali na etatach.

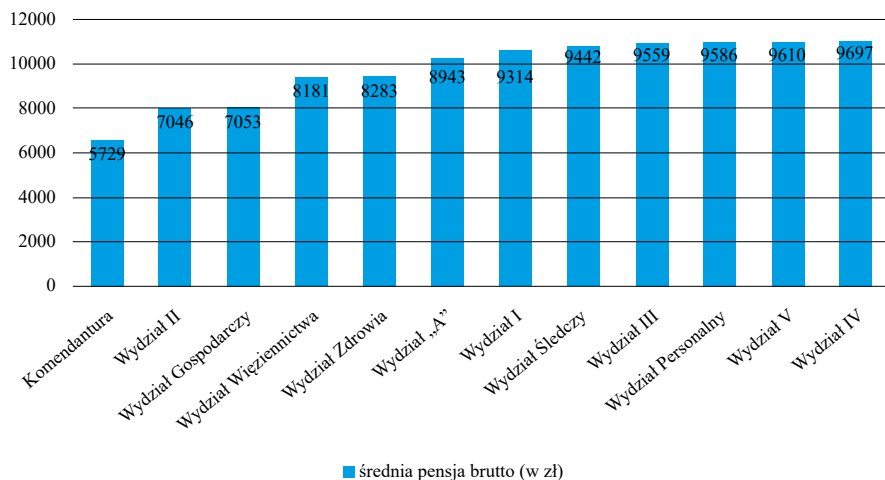
Wykres 5. Średnie wynagrodzenie brutto funkcjonariuszy WUBP w Kielcach w listopadzie 1947 r. według wybranych wydziałów

Źródło: AIPN Ki, 27/165, Listy płac WUBP w Kielcach za listopad 1947 r., k. 425–473.

¹¹¹ Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, IV.521.14.73, Raport z pracy polityczno-wychowawczej za czerwiec 1947 r. do zastępcy dowódcy ds. polityczno-wychowawczych 14 DP, k. 234.

¹¹² *Ibidem*.

Wykres 6. Średnie wynagrodzenie w WUBP we Wrocławiu z listopada 1947 r. według wybranych wydziałów¹¹³

Źródło: AIPN Wr, 194/18, t. 5, Listy płac uposażenia miesięcznego pracowników etatowych WUBP we Wrocławiu za listopad 1947 r., k. 7 i n.

W końcu 1947 r. szef WUBP we Wrocławiu płk Faustyn Grzybowski zarabiał 19 450 zł brutto¹¹⁴, z kolei w WUBP w Kielcach mjr Józef Pluta – 16 750 zł brutto¹¹⁵. Dodatkowo funkcjonariuszom w woj. wrocławskim wypłacano tzw. stawne, czyli pieniądze za wyżywienie w kwocie kilku tysięcy złotych.

Jesienią 1947 r. średnie wynagrodzenie w terenowej administracji państwowej i samorządowej wynosiło 11 200 zł, a w administracji centralnej 16 750 zł. Pracownicy umysłowi zatrudnieni w przemyśle otrzymywali 18 121 zł, a robotnicy fizyczni 12 578 zł¹¹⁶. Przeciętne zarobki funkcjonariuszy znacznie odbiegały od pensji osiąganych w administracji czy gospodarce.

¹¹³ Jedynie dane dotyczące Wydziału Zdrowia pochodzą wyjątkowo z grudnia 1947 r., ponieważ te z listopada były niepełne.

¹¹⁴ AIPN Wr, 194/18, t. 5, Lista płac nr 10/1 uposażenia miesięcznego pracowników etatowych WUBP we Wrocławiu za listopad 1947 r., k. 3 (PDF). Od pensji pobierano 534 zł na odbudowę Warszawy. Jego wynagrodzenie netto wyniosło 18 916 zł.

¹¹⁵ AIPN Ki, 27/165, Lista płac kierownictwa i sekretariatu WUBP w Kielcach za listopad 1947 r., k. 499–500. Pensja netto wyniosła 16 250 zł po odliczeniu 500 zł na odbudowę stolicy.

¹¹⁶ J. Chumiński, „Kadry decydują o wszystkim”. *Nowa inteligencja w przemyśle polskim (1945–1956)*, Wrocław 2021, s. 344.

Poprawka do dekretu (rok 1948)

We wrześniu 1948 r.¹¹⁷ po raz kolejny wprowadzono zmiany w dekreście z 4 sierpnia 1945 r. o tymczasowym uregulowaniu uposażeń. Ustalono nowe stawki dodatku funkcyjnego dla osób na stanowiskach kierowniczych¹¹⁸. Uszczegółowiono zasady naliczania dla funkcjonariuszy w stopniu oficerskim dodatku za wysługę lat¹¹⁹. Dekret z 1945 r. podawał jedynie, że dodatek ten naliczany jest na tych samych zasadach co w wojsku. Do stażu wliczano nie tylko służbę „w Odrodzonym Wojsku Polskim”, siłach zbrojnych ZSRS, ale również w oddziałach partyzanckich czy w republikańskiej armii hiszpańskiej¹²⁰. Dodatek powyżej 2 lat pracy wynosił 5 proc., powyżej 5 lat – 10 proc., powyżej 10 lat – 15 proc., powyżej 15 lat – 20 proc. i powyżej 20 lat pracy – 25 proc.¹²¹ Tym samym pensja całkowita mogła składać się nawet z siedmiu dodatków poza uposażeniem zasadniczym. Tak rozbudowany ich system w niektórych przypadkach zapewne znacząco podnosił wynagrodzenie. Ustalaniem i obliczaniem wysługi lat zajmowały się komisje kwalifikacyjne.

W 1948 r. przeciętne zarobki funkcjonariuszy po raz pierwszy kształtowały się na poziomie średnich dochodów w kraju. Przeciętny miesięczny zarobek w gotówce pracowników administracji i gospodarki dla całego 1948 r. wyniósł 7419 zł. Z kolei dla osób zatrudnionych poza rolnictwem w styczniu 1948 r. była to kwota 8990 zł, a w grudniu tego samego roku – 12 960 zł¹²².

W lutym 1948 r. funkcjonariusz WUBP w Kielcach średnio otrzymywał w gotówce 7359 zł¹²³. W lipcu 1948 r. średnia pensja w WUBP Kielcach kształtowała się w granicach 7879 zł brutto, a we wrześniu 12 470 zł brutto¹²⁴. Poniżej średniej zarabiała maszynistki (9200 zł brutto) i kancelistki (8350 zł brutto), w tej grupie znajdowali się także wartownicy (8040 zł brutto). W tym czasie pensja szefa WUBP

¹¹⁷ W tym miejscu należy zauważyć, że na przełomie 1948 i 1949 r. wytworzyła się najbardziej korzystna sytuacja, jeśli chodzi o inflację, która została opanowana. W 1949 r. wzrost cen szacowano na 4,3 proc. J. Luszniwicz, *Procesy inflacyjne w Polsce...*, s. 110.

¹¹⁸ Obowiązywało pięć stawek dodatku miesięcznego: I – 15 tys. zł; II – 12 tys. zł; III – 10 tys. zł; IV – 7 tys. zł i V – 5 tys. zł (Dekret z dnia 15 września 1948 r. o zmianie dekretu z dnia 4 sierpnia 1945 r. o tymczasowym uregulowaniu uposażeń funkcjonariuszy służby bezpieczeństwa, DzU 1948, nr 47, poz. 349).

¹¹⁹ D. Czerwiński, *Pierwsza dekada...*, s. 174.

¹²⁰ W czasie II wojny światowej w „Odrodzonym Wojsku Polskim”, w siłach zbrojnych ZSRS, a także w czasie wojny domowej w Hiszpanii po stronie republikańskiej. AIPN, 1572/36, Zarządzenie nr 39 wiceministra gen. bryg. Mieczysława Mietkowskiego w sprawie dodatku za wysługę lat, Warszawa, 7 VI 1949 r., k. 146–147 (PDF).

¹²¹ DzU 1948, nr 47, poz. 349.

¹²² H. Jędruszczak, *Dochody robotników i urzędników...*, s. 460.

¹²³ AIPN Ki, 27/176, Listy płac za luty 1947 r. funkcjonariuszy WUBP w Kielcach, k. 12–94 (PDF). W wyliczeniach uwzględniono dane z następujących wydziałów: Personalnego, Szkolenia, ds. Funkcjonariuszy, I, II, III, IV, V, A, B, Więziennictwa i Obozów, Śledczego, Finansowego, Gospodarczego, Zdrowia, a także z Komendatury, Sekretariatu i Kierownictwa Urzędu.

¹²⁴ AIPN Ki, 27/177, Lista płac nr 7 miesięcznego uposażenia WUBP w Kielcach za lipiec 1948 r. razem z zasiłkiem rodzinnym za czerwiec 1948 r., k. 63–79 (PDF); *ibidem*, Lista płac nr 9 WUBP w Kielcach za wrzesień 1948 r., k. 124–141 (PDF).

wynosiła 27 700 zł brutto¹²⁵. Młodszy referenci zarabiali 12 100 zł brutto, podobnie jak młodszy oficerowie śledczy, ale referent już 13 200 zł brutto, a starszy oficer śledczy 14 000–15 000 zł brutto.

Zlikwidowanie systemu kartkowego (rok 1949)

W styczniu 1949 r. przestał obowiązywać dotychczasowy kartkowy system zaopatrzenia ludności, co wymusiło podwyżkę płac o ok. 10 proc. W pracach historyków pisanych w okresie PRL możemy znaleźć informację, że pod koniec tego roku „zarobki realne osiągnęły poziom przedwojenny”¹²⁶. Zupełnie innego zdania był Janusz Kaliński, który podkreślał, że w końcowym okresie realizacji planu trzyletniego zarówno płaca, jak i realne dochody odbiegały od poziomu przedwojennego¹²⁷.

Mimo zlikwidowania systemu kartkowego pozostawiono jego namiastkę w postaci bonów na tłuszcz, a w 1951 r. – w związku z pogorszeniem się sytuacji zaopatrzeniowej w Polsce – Prezydium Rządu przyjęło uchwałę „w sprawie ułatwień w nabyciu mięsa, tłuszczów wieprzowych i przetworów mięsnych w miesiącu wrześniu 1951 r.” Oznaczało to *de facto* utrzymanie się pewnej formy reglamentacji aż do początku 1953 r., przy czym racjonowanie produktów było zróżnicowane w zależności od regionu¹²⁸.

Do 1 stycznia 1949 r. funkcjonowały w MBP następujące dodatki do pensji: wyrównawcze, wyrównawcze ryczałtowe z tytułu wysokich kwalifikacji, aprowizacyjne, odzieżowe dla dyrektorów i wicedyrektorów departamentów, dla władz naczelnych, strawne za wyżywienie i papierosy oraz dodatki do dodatków lokalnych. W związku z likwidacją systemu kartkowego 1 stycznia 1949 r. wprowadzono nowe regulacje w MBP. Od tego momentu uposażenia składały się z sześciu elementów: uposażenia zasadniczego i dodatków – funkcyjnego i służbowego, operacyjnego, rodzinnego, za wysługę lat i lokalnego – a ponadto zostały one opodatkowane. Wartość dotychczas pobieranych kart żywnościowych została wliczona do zasiłku rodzinnego (który dotyczył funkcjonariuszy podlegających obowiązkowemu ubezpieczeniu społecznemu) i dodatku rodzinnego¹²⁹.

¹²⁵ Pensja netto szefa WUBP we wrześniu 1948 r. wynosiła 25 680 zł.

¹²⁶ I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, *Historia gospodarcza Polski XIX i XX wieku*, Warszawa 1966, s. 476.

¹²⁷ J. Kaliński, *Gospodarka Polski w latach 1944–1989. Przemiany strukturalne*, Warszawa 1995, s. 46–47.

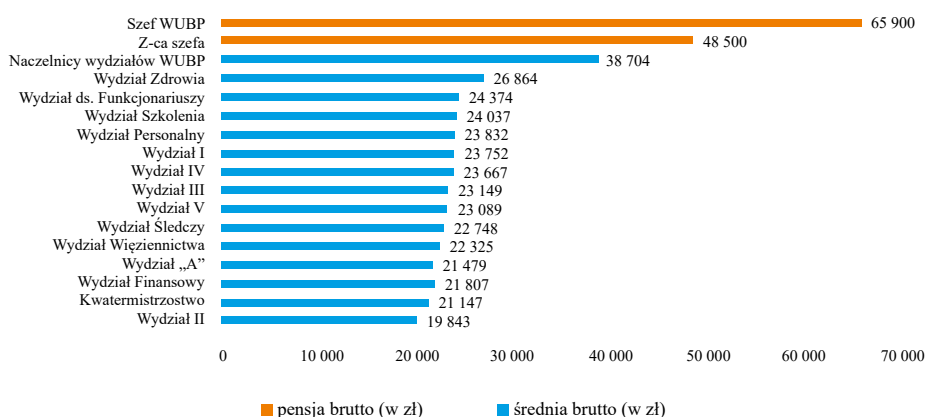
¹²⁸ A. Zawistowski, *Trzy próby walki z nierównowagą w handlu detalicznym – trzy okresy reglamentacji artykułów pierwszej potrzeby w Polsce Ludowej*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i prace” 2011, nr 3, s. 112–115.

¹²⁹ Dodatki rodzinne wypłacano na żonę i dzieci pozostające na utrzymaniu funkcjonariusza. Na pierwsze dziecko wynosił on 1650 zł, na drugie – 1950 zł, a na trzecie i każde następne – 2250 zł. AIPN, 01258/144, Okólnik nr 16 wiceministra bezpieczeństwa publicznego Mieczysława Mietkowskiego w sprawie uposażenia pracowników służby bezpieczeństwa, Warszawa, 21 XII 1948 r., k. 88.

(który dotyczył pracowników nieobjętych obowiązkowym ubezpieczeniem)¹³⁰. Wiceminister Mietkowski pisał: „Nowe uposażenia obejmują równoważniki za wyżywienie i papierosy, obejmują doliczone kwoty wynikające z opodatkowania uposażeń i ze zmian niektórych cen”¹³¹.

Na początku 1949 r. zarobek w gotówce dla osób zatrudnionych poza rolnictwem w Polsce wynosił 16 600 zł, a ich całkowity dochód obliczano na 19 300 zł¹³². W styczniu 1949 r. średnia płaca w WUBP w Kielcach kształtowała się na poziomie 18 248 zł¹³³. Poza standardowymi dodatkami (wyrównawczym, funkcyjnym lub służbowym, operacyjnym oraz rodzinnym) do pensji wliczano ekwiwalent na wyżywienie, ryczałt za papierosy oraz dodatek aprowizacyjny.

Wykres 7. Średnie wynagrodzenie brutto według wydziałów w WUBP w Kielcach w czerwcu 1949 r. i pensja brutto szefa WUBP w Kielcach (w zł)

Źródło: AIPN Ki, 27/195, Listy płac według wydziałów z czerwca 1949 r.

Wymiana pieniądza (rok 1950) i pierwsza połowa lat pięćdziesiątych

Historycy gospodarki oceniają, że na początku lat pięćdziesiątych realna wartość zarobków ludności Polski spadła. Jedynie w 1950 r. płace nominalne wzrosły bardziej niż ceny. W kolejnych latach mieliśmy do czynienia z sytuacją, gdy wzrost płac nie nadążał za wzrostem cen. Szybko rosły koszty utrzymania. Trudności

¹³⁰ AIPN, 01258/144, Okólnik nr 16 wiceministra bezpieczeństwa publicznego Mieczysława Mietkowskiego w sprawie uposażenia pracowników służby bezpieczeństwa, Warszawa, 21 XII 1948 r., k. 88–90.

¹³¹ *Ibidem*, k. 88.

¹³² H. Jędruszczak, *Dochody robotników i urzędników...*, s. 461.

¹³³ AIPN Ki, 27/195, Lista płac nr 1 uposażenia miesięcznego pracowników etatowych WUBP w Kielcach za styczeń 1949 r., Kielce, 30 XII 1948 r., k. 30–64.

w zaopatrzeniu wymusiły wprowadzenie reglamentowanego zaopatrzenia ludności w miastach¹³⁴.

W końcu października 1950 r. sejm przyjął ustawę o wymianie pieniądza. Przewidziano stosunkowo krótki okres na dokonanie tego – od 30 października do 8 listopada 1950 r. Niektórzy historycy podają, że powodem tej decyzji była nie tyle inflacja, ile „ujednoczenie parytetu złotego z rublem”¹³⁵. Operacja pozwoliła pozyskać środki finansowe na realizację inwestycji planu sześcioletniego. Wynagrodzenia, emerytury, renty, a także ceny towarów i usług przerachowano w relacji 100 do 3¹³⁶.

Na ostatniej zachowanej liście płac z WUBP w Kielcach z grudnia 1950 r. widzimy, że płaca brutto i netto w urzędzie kształtowała się już powyżej średniej krajowej. Funkcjonariusze zarabiali przeciętnie 707 zł brutto, a 576 zł netto¹³⁷. Naczelnicy wydziałów otrzymywali wynagrodzenie w wysokości dwukrotności średniej krajowej. W zależności od grupy zaszerogowania i od liczby członków rodziny pozostających na utrzymaniu oraz 10 proc. dodatku do wysługi lat wypłacano im kwoty 1100–1400 zł¹³⁸. Szef WUBP i jego zastępca otrzymywali odpowiednio – 2063,70 zł i 1927,80 zł¹³⁹. Oficerowie śledczy zarabiali powyżej średniej krajowej: od 589,05 zł w przypadku młodszego oficera śledczego do 904,47 zł w przypadku starszego oficera śledczego¹⁴⁰. Nieco gorzej zarabiali strażnicy więzienni. Wynagrodzenie brutto funkcjonariuszy więzienia w Kielcach wynosiło 592,50 zł, a netto 573,37 zł¹⁴¹.

Tabela 4. Przeciętna płaca w Polsce w latach 1949–1954 (w zł)

Rok	Przeciętna płaca miesięczna w Polsce brutto	Przeciętna płaca miesięczna w Polsce netto
1949	466	447
1950	567	541
1951	625	592
1952	689	644

¹³⁴ I. Kostrowicka, Z. Landau, J. Tomaszewski, *Historia gospodarcza Polski...*, s. 486–487.

¹³⁵ A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Historia gospodarcza...*, s. 536–537.

¹³⁶ R. Furtak, *Reformy pieniężne w Polsce w latach 1944–1950*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 1995–1996, nr 29–30, s. 179–180.

¹³⁷ Wyliczenia własne na podstawie AIPN Ki, 27/220, Listy płac poszczególnych wydziałów WUBP w Kielcach za grudzień 1950 r., k. 488–622. W obliczeniach pominęłam pracowników kontraktowych.

¹³⁸ Naczelnik Wydziału Więziennictwa w WUBP w Kielcach otrzymywał wypłatę w wysokości 1139,67 zł, z kolei naczelnicy Wydziału Personalnego i Wydziału III – po 1403,94 zł. AIPN Ki, 27/220, Listy płac Wydziału Więziennictwa, Wydziału Personalnego i Wydziału III za grudzień 1950 r., k. 505–506, 569–570, 614–615.

¹³⁹ AIPN Ki, 27/220, Lista płac Wydziału Ogólnego WUBP w Kielcach za grudzień 1950 r., k. 597–598. Szef WUBP otrzymał netto 1778,55 zł, a jego zastępca 1691,92 zł.

¹⁴⁰ *Ibidem*, Lista płac Wydziału Śledczego WUBP w Kielcach za grudzień 1950 r., k. 535–539.

¹⁴¹ AIPN Ki, 27/215, Lista płac pracowników etatowych więzienia w Kielcach za grudzień 1950 r., k. 194–202.

Rok	Przeciętna płaca miesięczna w Polsce brutto	Przeciętna płaca miesięczna w Polsce netto
1953	968	911
1954	1029	967

Źródło: „Rocznik Statystyczny” (GUS) 1957, s. 267.

W marcu 1951 r. minister Radkiewicz wprowadził nowe normy uposażenia dla funkcjonariuszy. Zmiany wiązały się z likwidacją dodatku funkcyjnego i dodatku służbowego. Zastąpiono je dodatkiem według zajmowanego stanowiska, w miejsce dodatku operacyjnego (śledczego) wprowadzono zaś dodatek za służbę w organach bezpieczeństwa publicznego, a dodatek za wysługę lat w organach bezpieczeństwa publicznego obejmował również pracowników w stopniu podoficerskim¹⁴². Ten ostatni wynosił 15 proc. w przypadku funkcjonariuszy UB i 10 proc. w przypadku milicjantów oraz pracowników Straży Więziennej. Z kolei wartownikom oraz funkcjonariuszom zatrudnionym w jednostkach gospodarczych MO, SW i UB przysługiwał dodatek 5 proc.¹⁴³ Można powiedzieć, że różnicując pensje, wartościowano funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa państwa. Nadal obowiązywały dodatki lokalne w wybranych regionach – dla funkcjonariuszy zatrudnionych w stolicy i wybranych miastach zachodniej i północnej Polski – Elbląga i pow. elbląskiego, Gdańska i pow. gdańskiego, Gdyni, Sopotu, pow. morskiego, Szczecina i pow. szczecińskiego oraz pow. wolińskiego¹⁴⁴. Ponadto minister bezpieczeństwa publicznego wprowadził przejściowy dodatek wyrównawczy dla funkcjonariuszy pełniących „służbę we władzach naczelných (w III instancji)” i dla zatrudnionych w stolicy¹⁴⁵.

Uzasadnione jest twierdzenie o niższym niż w przypadku funkcjonariuszy UB uposażeniu milicjantów i strażników więziennych. Zarówno szef PUBP, jak i komendant powiatowy MO otrzymywali tę samą kwotę uposażenia zasadniczego, ale ten drugi miał niższy dodatek funkcyjny. Widać to na przykładzie PUBP w Sandomierzu i tamtejszej Komendy Powiatowej MO. Przeciętne wynagrodzenie w styczniu 1950 r. (przed wymianą pieniądza) w PUBP kształtowało się na poziomie 20 458 zł brutto (19 860 zł netto), mediana zaś wynosiła 18 700 zł brutto (18 139 zł netto). Natomiast w przypadku Komendy Powiatowej MO w Sandomierzu średnia statystyczna wynosiła 18 900 zł brutto (18 291 zł netto), mediana z kolei 18 150 zł brutto (17 606 zł netto)¹⁴⁶.

¹⁴² D. Czerwiński, *Pierwsza dekada...*, s. 174; AIPN, 1572/40, Zarządzenie nr 5/51 w sprawie zmiany norm uposażenia dla funkcjonariuszy służby bezpieczeństwa, Warszawa, 14 III 1951 r., k. 19 (PDF).

¹⁴³ AIPN, 1572/794, Zarządzenie nr 5/51 ministra BP w sprawie zmian norm uposażenia funkcjonariuszy służby bezpieczeństwa, Warszawa, 14 III 1951 r., k. 3–6.

¹⁴⁴ D. Czerwiński, *Pierwsza dekada...*, s. 174.

¹⁴⁵ AIPN, 1572/794, Zarządzenie nr 5/51 ministra BP w sprawie zmian norm uposażenia funkcjonariuszy służby bezpieczeństwa, Warszawa, 14 III 1951 r., k. 3–6.

¹⁴⁶ Wyliczenia własne na podstawie AIPN Ki, 27/232, Lista płac PUBP w Sandomierzu za styczeń 1950 r., k. 2–5; *ibidem*, Lista płac KP MO i posterunków MO za styczeń 1950 r., k. 7–8. Przeciętna pensja milicjanta

Przypuszczalnie w ostatnich latach istnienia MBP nie było już jednej siatki płac – tzn. inna obowiązywała dla centrali, a inna dla urzędów wojewódzkich¹⁴⁷. Główny sowiecki doradca przy MBP w połowie 1951 r. krytykował system oparty na jednolitej siatce płac obowiązującej we wszystkich urzędach. Uważał, że jest on niesprawiedliwy, ponieważ naczelnik 31-osobowego Wydziału IV w Olsztynie zarabiał tyle samo co naczelnik 84-osobowego Wydziału IV w Katowicach¹⁴⁸. Z pewnością inna siatka była dla WUBP w Warszawie i pozostałych urzędów tego szczebla w kraju.

Józef Światło po ucieczce za Zachód twierdził, że ok. 1953 r. minister Stanisław Radkiewicz otrzymywał pensję w wysokości 13 000 zł netto. Wiceministrowie zarabiali między 7000 a 8000 zł, a dyrektorzy departamentów od 4200 do 4400 zł. On sam – jako zastępca dyrektora Departamentu X – 4000 zł netto. Do tego dochodziło jeszcze mieszkanie służbowe (bezpłatne) i samochody służbowe do dyspozycji¹⁴⁹.

Po rozwiązaniu MBP

Po rozwiązaniu MBP i powołaniu Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego pogorszyła się sytuacja finansowa niektórych funkcjonariuszy, ponieważ w ramach reorganizacji zniesiono część istniejących dodatków do uposażeń. Niektóre – jak się okazało – wypłacano bez żadnej podstawy prawnej, np.: dodatek reprezentacyjny dla kierowników WUdsBP, dodatek szkoleniowy, a także inne „bliżej nieokreślone” (jak zaznaczono w piśmie z września 1955 r.). Ograniczono także stosowanie dodatku śledczego¹⁵⁰. Zmieniono politykę etatową. Część funkcjonariuszy zatrudnionych dotychczas na etatach wojskowych przesunięto na etaty cywilne¹⁵¹. W praktyce oznaczało to pozbawienie ok. 5000 funkcjonariuszy KdsBP stanowisk oficerskich i podoficerskich, a tym samym zmniejszenie się ich wynagrodzenia. Na przykład na etatach podoficerskich zatrudniano kierowców samochodów, którzy wozili pracowników operacyjnych¹⁵². Z tytułu stopni przysługiwały im sorty mundurowe. Nowe

była liczona wyłącznie dla KP. Na listach znajdowały się osoby zatrudnione zapewne na kontraktach, takie jak kierowca i lekarz.

¹⁴⁷ Zob. AIPN, 1572/3087, Tabela nr II/I zaszeregowania funkcjonariuszy WUBP, Warszawa, 5 V 1954 r., k. 150 i n. (PDF); *ibidem*, Tabela nr II/I zaszeregowania funkcjonariuszy WUBP w Warszawie, Warszawa, 14 V 1954 r., k. 165 i n. (PDF).

¹⁴⁸ M. Kurkiewicz, B. Noszczak, *Okiem sowietnika. Raport doradcy Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego ZRS o pracy polskiego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (8 czerwca 1951 r.)*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 3, s. 217.

¹⁴⁹ Z. Błażyński, *Mówi Józef Światło...*, s. 92.

¹⁵⁰ AIPN, 1583/142, Pismo przewodniczącego KdsBP Edmunda Pszczółkowskiego do prezesa Rady Ministrów Józefa Cyrankiewicza, Warszawa, 23 IX 1955 r., k. 10.

¹⁵¹ Dotyczyło to funkcjonariuszy technicznych, zatrudnionych w kancelariach, ewidencji i w komórkach gospodarczych. Po zmianach pracownicy na etatach cywilnych mieli stanowić ok. 28 proc. wszystkich zatrudnionych w KdsBP. AIPN, 1583/142, Pismo Antoniego Alstera, zastępcy przewodniczącego KdsBP, do Józefa Cyrankiewicza, prezesa Rady Ministrów, Warszawa, 10 II 1956 r., k. 30.

¹⁵² AIPN, 1583/142, Pismo ppłk. Jana Wołkova do przewodniczącego KdsBP Edmunda Pszczółkowskiego, Warszawa, 10 IX 1956 r., k. 14–15.

regulacje wywołały niezadowolenie w aparacie bezpieczeństwa. Kierowcy domagali się cofnięcia niekorzystnych zmian i wyrównania pensji. Argumentowali, że poza bezpieczeńką zarobiliby 1600–2000 zł. Tymczasem w aparacie pracownik otrzymywał ok. 1200 zł miesięcznie¹⁵³.

Antoni Alster jako zastępca przewodniczącego KdsBP w lutym 1956 r. proponował wprowadzenie dodatków przejściowych i zmianę wynagrodzeń dla osób przesuwanych na etaty cywilne, aby zrekompensować im straty i utrzymać ich zarobki na dotychczasowym poziomie¹⁵⁴. W tym czasie pojawił się również problem opłacania pracowników cywilnych z Instytutu Techniki Operacyjnej i Departamentu IX. W ich przypadku postulowano wprowadzenie ryczałtowego wynagrodzenia. Miało być ono wyższe od zarobków dotychczas wypłacanych w organach bezpieczeństwa. Dla 28 specjalistów z zakresu techniki operacyjnej przewidziano pensję w wysokości 3500–5000 zł miesięcznie, czyli kilkakrotnie wyższą, niż stanowiła średnia krajowa. Kolejna grupa 205 „wykwalifikowanych rzemieślników Instytutu Techniki Operacyjnej” miała otrzymywać zryczałtowane wynagrodzenie 2200–4300 zł w zależności od zajmowanego stanowiska i przygotowania zawodowego, co również oznaczało pensję wyższą niż średnia krajowa¹⁵⁵. Zdawano sobie sprawę, że specjaliści tego rodzaju poza bezpieczeńką dostaną wyższe wynagrodzenie, i obawiano się trudności w doborze wykwalifikowanych ludzi¹⁵⁶, zwłaszcza że jako funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa nie mogli oni podejmować dodatkowego zatrudnienia.

Kolejny problem, który wyłonił się w tym okresie, dotyczył różnic płacowych pomiędzy PUdsBP i delegaturami a WUdsBP. Funkcjonariusze zatrudnieni w powiatowych urzędach mieli niższą grupę zaszerzegowania niż ich koledzy na takim samym stanowisku w mieście wojewódzkim. Tak ten system funkcjonował od początku istnienia aparatu bezpieczeństwa. Po reorganizacji aparatu bezpieczeństwa niektórzy kierownicy WUdsBP zwracali uwagę na ten problem. Dysproporcje w poborach sprawiały, że funkcjonariusze zatrudnieni w urzędach wojewódzkich nie godzili się na przechodzenie do pracy w powiatach¹⁵⁷. Temat ten podnosiło wielu naczelników wydziałów kadr w WUBP¹⁵⁸. Zapewne słusznie, gdyż kierownictwo KdsBP uważało warunki pracy w strukturach powiatowych za trudniejsze ze względu na brak

¹⁵³ AIPN, 1583/142, Pismo kierownika UdsBP na m.st. Warszawa ppłk. Mikołaja Krupskiego do przewodniczącego KdsBP Edmunda Pszczółkowskiego, Warszawa, 23 VII 1956 r., k. 116 (PDF).

¹⁵⁴ Dodatki przejściowe miały stanowić 75 proc. sum przeznaczanych dotychczas na umundurowanie i nie obowiązywały osoby nowo przyjęte do pracy. AIPN, 1583/142, Pismo Antoniego Alstera, zastępcy przewodniczącego KdsBP, do Józefa Cyrankiewicza, prezesa Rady Ministrów, Warszawa, 10 II 1956 r., k. 30.

¹⁵⁵ AIPN, 1583/610, Pismo przewodniczącego KdsBP Antoniego Alstera do prezesa Rady Ministrów Józefa Cyrankiewicza, 7 III 1956 r., k. 2–3.

¹⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁷ AIPN, 1583/142, Pismo kierownika WUdsBP w Olsztynie ppłk. Kuźmy Romaniuka do sekretarza KdsBP, Olsztyn, 8 IX 1956 r., k. 2.

¹⁵⁸ AIPN, 1572/2459, Protokół odprawy personalnej w Warszawie, odbytej 20–21 V 1954 r., k. 16, 18–19, 31.

mieszkań czy stołówek podlegających konsumom. W październiku 1956 r. proszono premiera Cyrankiewicza o przyznanie wyższej grupy zaszeręgowania funkcjonariuszom powiatowych urzędów i delegatur¹⁵⁹. Prośba została spełniona.

Mimo że funkcjonariusze narzekali na warunki finansowe, to członkowie PZPR postrzegali ich jako znacznie lepiej usytuowanych niż pracownicy innych instytucji¹⁶⁰. Nie tyle chodziło o same pensje, ile o zabezpieczenie socjalno-bytowe, np. dostęp do konsumów, sklepów. Sekretarz rolny KW PZPR w Lublinie Marian Liberek zarzucał w styczniu 1956 r. funkcjonariuszom lubelskiego aparatu bezpieczeństwa zbytne rozbudzenie „apetytów konsumpcyjnych” i malkontenctwa. Natomiast ówczesny szef WUdsBP w Lublinie mjr Artur Mickiewicz przyznawał, że do pracy poza normalnymi godzinami funkcjonowania urzędu „zachęcają [...] poważne bodźce materialne”¹⁶¹. Nowa tabela zaszeręgowania w KdsBP zaczęła obowiązywać 1 kwietnia 1955 r.¹⁶²

Tabela 5. Tabela zaszeręgowania funkcjonariuszy KdsBP według zajmowanych stanowisk i wysokość uposażenia (w zł) od 1 kwietnia 1955 r. na przykładzie Departamentu III

Grupa zaszeręgowania	Stanowisko	Uposażenie zasadnicze	Dodatek do zajmowanego stanowiska	Razem
I	dyrektor departamentu	2100	480	2580
II	wicedyrektor	1900	470	2370
III	naczelnik wydziału	1560	450	2010
IV	kierownik sekcji	1300	360	1660
V	starszy referent	1070	330	1400
VI	referent	930	240	1170
VII	młodszy referent	860	220	1080
VIII	maszynistka	800	190	990
IX–X	biuralista	720	170	890
		670	170	840

Źródło: AIPN, 1583/478, Tabela nr I/3 zaszeręgowania funkcjonariuszy do grup uposażenia oraz stawek dodatku według zajmowanego stanowiska zgodnie z zarządzeniem MBP nr 18/55 z 6 marca 1953 r., Warszawa, 13 VI 1955 r., k. 7–8.

¹⁵⁹ Zmiana nie dotyczyła jedynie wartowników, gdyż byli oni zaszeręgowani na innych zasadach. AIPN, 1583/619, Pismo przewodniczącego KdsBP Edmunda Pszczółkowskiego do prezesa Rady Ministrów Józefa Cyrankiewicza, Warszawa, 12 X 1956 r., k. 4–5.

¹⁶⁰ AAN, Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, 237/VII-3201, Protokół posiedzenia Egzekutywy PZPR w Lublinie z 18 I 1956 r., k. 25.

¹⁶¹ *Ibidem*, k. 26.

¹⁶² AIPN, 1583/478, Tabela zaszeręgowania funkcjonariuszy do grup uposażenia oraz stawek dodatku według zajmowanego stanowiska, Warszawa, 13 VI 1955 r., k. 29–31.

Oprócz uposażenia zasadniczego i dodatku do zajmowanego stanowiska dochodziło jeszcze 5 proc.¹⁶³, 10 proc. lub 20 proc.¹⁶⁴ dodatku za służbę w organach bezpieczeństwa. Na podstawie tych danych można przypuszczać, że – poza personelem administracyjnym – funkcjonariusze zatrudnieni w KdsBP zarabiali więcej, niż wynosiła przeciętna płaca w Polsce.

Tabela 6. Średnie płace w 1955 i w 1956 r. (w zł)

Płaca	1955	1956
Średnia płaca w MO	1280	1352
Średnia płaca w KBW	1280	1303
Średnia płaca w WOP	1311	1340
Przeciętna płaca miesięczna w Polsce	1071	1183
Przeciętna płaca miesięczna w administracji	1020	1175

Źródło: AIPN, 1619/1057, Zestawienie średnich płac za lata 1955–1959, b.m., b.d., k. 1; „Rocznik Statystyczny” (GUS) 1956, s. 278–279, „Rocznik Statystyczny” (GUS) 1957, s. 267, 269.

Nie znamy przeciętnych zarobków brutto w aparacie bezpieczeństwa po jego reorganizacji, ale zachowały się takie wyliczenia dla MO, KBW i WOP¹⁶⁵. Możemy jedynie przypuszczać, że płace funkcjonariuszy UB kształtowały się na podobnym poziomie. Przytoczone dane dla innych służb organów bezpieczeństwa państwa dowodzą, że średnie zarobki były wówczas wyższe niż średnia krajowa. Najbardziej zbliżone płace do wynagrodzeń w organach bezpieczeństwa w 1956 r. osiągało się w przemyśle i rzemiośle¹⁶⁶.

Nawet jeśli znamy tabelę zaszeregowania funkcjonariuszy i pozostałe elementy, które składały się na ich uposażenie, to ryzykowne jest wnioskowanie o prawdopodobnej wysokości płac. Dość rzadko informacje dotyczące zarobków funkcjonariuszy można odnaleźć w ich aktach personalnych. Na przykład w teczkę osobowej kpt. Michała Cendrowskiego zachowało się zaświadczenie, z którego wynika, że w grudniu 1954 r. pobierał on pensję w wysokości 2231,50 zł. Poza uposażeniem zasadniczym dla IV grupy (1060 zł) otrzymywał on następujące dodatki: według zajmowanego stanowiska (330 zł), za służbę w organach (139 zł), za wysługę lat (208,50 zł), rodzinny (355 zł) oraz szkolny (139 zł)¹⁶⁷. Cendrowski, który przez

¹⁶³ Przysługiwał biuralistkom z sekretariatu ogólnego oraz oficerom do zleceń w sekretariacie kierownictwa.

¹⁶⁴ Przysługiwał kierownictwu departamentu, pracownikom poszczególnych wydziałów (z wyjątkiem sekretarzy i sekretarek), Samodzielnej Sekcji „A” oraz tłumaczom.

¹⁶⁵ AIPN, 1619/1057, Zestawienie średnich płac za lata 1955–1959, b.m., b.d., k. 1. Dziękuję dr. Witoldowi Bagińskiemu za udostępnienie powyższego dokumentu.

¹⁶⁶ „Rocznik Statystyczny” (GUS) 1957, s. 269. Przeciętna płaca kształtowała się tam na poziomie 1320 zł.

¹⁶⁷ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu, 061/214, Zaświadczenie o ostatnio zajmowanym stanowisku i uposażeniu kpt. Michała Cendrowskiego, Zielona Góra, 23 XI 1955 r., k. 143 (PDF).

wiele lat zajmował stanowiska kierownicze w bezpieczeństwie, w tym czasie pracował w WUBP w Zielonej Górze jako starszy instruktor ds. wyszkolenia zawodowego w grupie instruktorskiej¹⁶⁸. Jego ówczesna pensja równała się mniej więcej wartości męskiego ubrania wykonanego w 100 proc. z wełny, za które w 1955 r. trzeba było zapłacić 2250 zł¹⁶⁹.

Z kolei były zastępca dyrektora Departamentu Śledczego ppłk Wiktor Leszkowicz ostatnią pensję w czerwcu 1955 r. pobrał w wysokości 3377,50 zł brutto (2743 zł netto). Składało się na nią 1900 zł uposażenia według II grupy zaszczerowania, 470 zł dodatku według stanowiska służbowego, 474 zł dodatku (20 proc.) za służbę w organach bezpieczeństwa, 355,50 zł dodatku (15 proc.) za wysługę lat, 150 zł dodatku rodzinnego i 28 zł dodatku lokalnego¹⁷⁰.

Po powołaniu KdsBP i zwolnieniu z niego kilku tysięcy funkcjonariuszy pojawił się problem ze znalezieniem dla nich pracy. Wtedy okazywało się, że wynagrodzenie proponowane im w różnych działach gospodarki czy administracji, odpowiednie do ich kwalifikacji, odbiegało od dotychczas otrzymywanego. Na przykład KW PZPR w Białymstoku informował, że większość zwolnionych pracowników UB otrzymała niższe uposażenie w nowym miejscu zatrudnienia¹⁷¹. W zależności od województwa wynosiło ono 800–1300 zł¹⁷². Gdy proponowano im niższe pensje niż w aparacie bezpieczeństwa, byli funkcjonariusze z reguły rezygnowali z podjęcia pracy. Wspomniany Wiktor Leszkowicz został skierowany przez KW PZPR w Warszawie „na pracę w przemyśle terenowym”. Nie podjął jej ze względu na wynagrodzenie 1800 zł miesięcznie¹⁷³.

Nagrody

Poza uposażeniem funkcjonariuszom przyznawano również nagrody. System premiovania ukształtował się ok. 1947 r. – od tego czasu zaczęto wypłacać je regularnie. Dodatkowe pieniądze zasłużeni pracownicy UB otrzymywali cyklicznie z okazji

¹⁶⁸ Michał Cendrowski od 1944 do 1950 r. pracował w WUBP w Lublinie, najpierw w Sekcji IV, a potem w Wydziale IV – od 20 IX 1946 r. jako zastępca naczelnika, a od 1 IV 1948 r. jako naczelnik tej komórki. Od sierpnia 1950 r. jego miejscem pracy była Zielona Góra. W tamtejszym WUBP pierwotnie również kierował Wydziałem IV, a od lutego 1952 r. był zastępcą naczelnika Wydziału Szkolenia. Od września 1953 r. pracował w Grupie Instruktorskiej ds. Szkolenia Zawodowego. Zob. <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/79194>, dostęp 29 VI 2023 r.

¹⁶⁹ „Rocznik Statystyczny” (GUS) 1958, s. 258.

¹⁷⁰ AIPN, 0193/6995, Zaświadczenie o ostatnio zajmowanym stanowisku i uposażeniu ppłk. Wiktora Leszkowicza, Warszawa, 8 XI 1955 r., k. 166 (PDF).

¹⁷¹ AAN, KC PZPR, 237/XIV/108, Pismo kierownika Wydziału Administracyjnego KW PZPR w Białymstoku Szymona Szymaniuka do KC PZPR w Warszawie, Białystok, 4 VII 1955 r., k. 3.

¹⁷² *Ibidem*, Informacje o stanie zatrudnienia byłych pracowników organów BP woj. krakowskiego do KC PZPR, Kraków, 30 VI 1955 r., k. 15; *ibidem*, Pismo kierownika Wydziału Administracyjnego KW PZPR w Gdańsku do KC PZPR, Gdańsk, 6 VI 1955 r., k. 9–11.

¹⁷³ *Ibidem*, Notatka informacyjna o zatrudnieniu zwolnionych pracowników z UdsBP na m.st. Warszawę, Warszawa, 25 VI 1955 r., k. 38–39.

kolejnych rocznic PKWN, Święta Pracy, na koniec danego roku kalendarzowego, a funkcjonariuszki także w Międzynarodowym Dniu Kobiet. Premiowano również sukcesy operacyjne czy długoletnią i ofiarną pracę. Na podstawie badań aparatu bezpieczeństwa w woj. lubelskim mogę stwierdzić, że poza rokiem 1947, kiedy nagrody otrzymało 50–60 proc. funkcjonariuszy (w zależności od tego, czy było to WUBP, czy PUBP), w następnych latach nagradzano kilkanaście, maksymalnie trzydzieści kilka procent zatrudnionych w lubelskim aparacie bezpieczeństwa. Oprócz gotówki funkcjonariusze otrzymywali talony na wełnę, wieczne pióra, książki czy zegarki, wręczane np. w 1954 r. z okazji 10-lecia resortu. Na przykład płk Julia Brystiger (dyrektorka Departamentu V/III) 22 lipca 1954 r. otrzymała nagrodę – wieczne pióro i ołówek, a ppłk Adam Humer (wicedyrektor Departamentu Śledczego) – zegarek marki Tissot¹⁷⁴. Niektórym funkcjonariuszom – np. płk. Mikołajowi Orechwie – nagrody przyznawano niemal corocznie¹⁷⁵.

Podsumowanie

W pierwszych miesiącach pracy funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa – w związku z brakiem przepisów – otrzymywali jedynie wyżywienie, a także pobierali kilkusetzłotowe zaliczki na poczet pensji. Pod tym względem sytuacja w aparacie represji wyglądała podobnie jak w innych ministerstwach. Dopiero 4 sierpnia 1945 r. wydano dekret, który tymczasowo uregulował kwestie wynagrodzeń. Przepisy te w kolejnych latach się zmieniały. Prawie za każdym razem oznaczały podniesienie uposażenia zasadniczego i dodatków wchodzących w skład pensji. Poza powojennymi dekreтами i ustawami władze bezpieki odwoływały się także do przedwojennych regulacji dotyczących uposażeń urzędników państwowych¹⁷⁶. Przez pierwszych kilka lat dochody funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa były zwolnione z podatku, podobnie jak wojskowych czy milicjantów. Na ostateczny kształt pensji składały się liczne dodatki. Stanowiły one nawet 70 proc. uposażenia. W ciągu kilkunastu lat istnienia bezpieki zmieniano ich nazwy i zasady przyznawania. Niektóre dodatki, dotyczące głównie kadry kierowniczej, przyznawano bez żadnej podstawy prawnej.

Przeciętne zarobki w gotówce w aparacie bezpieczeństwa były początkowo niższe niż średnia krajowa, a ich wartość nabywcza pozwalała jedynie na zakup żywności. Tendencja ta zaczęła się odwracać po 1947 r., gdy komuniści ugruntowali swoją władzę w Polsce. W latach pięćdziesiątych przeciętne wynagrodzenie funkcjonariuszy

¹⁷⁴ P. Sztama, *Inteligenci w безпеce: Brystygier, Humer, Różański*, Warszawa 2007, s. 36, 74.

¹⁷⁵ Danych o nagrodzie nie było odnośnie do 1948 i 1949 r. AIPN, 0193/699, Zaświadczenie naczelnika Wydziału III Departamentu Finansowego MBP kpt. Mariana Minkendorfa o nagrodach przyznanych w latach 1947–1954 płk. Mikołajowi Orechwie, Warszawa, 10 VI 1955 r., t. 2, k. 48 (PDF).

¹⁷⁶ Z przedwojennych przepisów odwoływano się do Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 października 1933 r. o uposażeniu funkcjonariuszów państwowych, DzU 1933, nr 86, poz. 663. Zob. AIPN, 01254/904, Okólnik dyrektora Biura Finansowo-Budżetowego płk. Jana Kisielowa w sprawie obliczania i dokonywania wypłat uposażenia w przypadkach szczególnych, Warszawa, 26 XI 1947 r., k. 119–123 (PDF).

UB zaczęło przewyższać średnie zarobki w Polsce, a osoby na kierowniczych stanowiskach zarabiały dwukrotność, a nawet trzykrotność przeciętnego wynagrodzenia, w przypadku samego ministra BP zapewne więcej, przy czym zawsze w aparacie represji na stanowiskach administracyjnych czy gospodarczych pracowały osoby, których pensje odbiegały od przeciętnych zarobków. Wartość nabywczą otrzymywanych pensji kształtowała się różnie w zależności od regionu kraju. Ceny żywności na wschodzie Polski były z reguły niższe niż w centralnej, południowej czy zachodniej części kraju. Sami funkcjonariusze we wspomnieniach podkreślali, że ich zarobki nie były wysokie w porównaniu z innymi instytucjami. Takie ujmowanie sprawy służyło kreowaniu ich wizerunku jako ludzi ideowych i oddanych Polsce ludowej. W latach czterdziestych niewysokie pensje były główną przyczyną trudności w doborze do pracy w UB – jak określano – „wartościowych kandydatów”¹⁷⁷, zwłaszcza w regionach przemysłowych. Z kolei w latach pięćdziesiątych problemem było przede wszystkim pozyskiwanie osób z wyższym wykształceniem. W 1951 r. o tego typu trudnościach mówił m.in. naczelnik Wydziału Personalnego z WUBP w Białymstoku, który wskazał na uposażenie jako główną ich przyczynę¹⁷⁸. Budżet MBP/KdsBP należał do najwyższych w kraju. Wydatki na cele płacowe – w zależności od roku – stanowiły od trzydziestu kilku do nawet siedemdziesięciu kilku procent.

Czy kobiety zatrudnione w aparacie bezpieczeństwa zarabiały mniej niż mężczyźni? Komuniści, porównując własne osiągnięcia z okresem międzywojennym, szczylicili się zniesieniem nierówności płacowych z racji wieku czy płci. Jeżeli kobiety zarabiały mniej w UB, to dlatego, że zajmowały głównie etaty administracyjne. Pracowały jako sekretarki, pomoce biurowe, księgowy czy telefonistki – a te stanowiska były najniżej szaszerogowane i najgorzej opłacane. Z drugiej jednak strony część kobiet na stanowiskach kierowniczych miała dyplomy ukończenia studiów wyższych, z racji czego mogła ubiegać się o wyższe pobory¹⁷⁹. Funkcjonariusze bezpieki zarabiali nieco lepiej niż milicjanci czy strażnicy więzienni. Pracownicy policji politycznej na stanowiskach operacyjnych otrzymywali wyższe pensje niż personel administracyjny. Istniały dysproporcje w zarobkach osób zatrudnionych na tych samych stanowiskach w aparacie powiatowym, wojewódzkim i ministerialnym – w związku z inną grupą szaszerogowania. Oznaczało to, że oficer śledczy w PUBP dostawał niższą wypłatę niż jego kolega w WUBP czy w centrali. Zmieniono to dopiero w 1956 r. W związku z reorganizacją MBP i zwolnieniem w 1955 r. kilku tysięcy funkcjonariuszy okazało się, że byli pracownicy w nowym miejscu zatrud-

¹⁷⁷ Na ten problem zwracał uwagę naczelnik Wydziału Personalnego w WUBP w Gdańsku kpt. Andrzej Buda zarówno w 1947, jak i w 1949 r. AIPN, 1572/2452, Protokół krajowej odprawy personalnej z 29 V 1947 r., k. 29; AIPN, 1572/2454, Protokół ogólnopolskiej odprawy personalnej z 13–14 IV 1949 r., k. 25.

¹⁷⁸ AIPN, 1572/2456, Protokół krajowej odprawy personalnej z 21–22 III 1951 r., k. 39.

¹⁷⁹ W 1948 r. Jadwiga Wajs, starsza referentka Wydziału II WUBP w Warszawie, zwróciła się do wiceministra Mietkowskiego o przyznanie jej uposażenia przysługującego pracownikom z wyższym wykształceniem. Prośba została zaakceptowana. AIPN, 0854/692, Podanie Jadwigi Wajs do wiceministra BP gen. Mieczysława Mietkowskiego, Warszawa, 14 IV 1948 r., k. 64.

nienia rzadko mogli liczyć na pensję podobną do tej, którą otrzymywali w UB. Dlatego uzasadniona wydaje się teza, że pensje w aparacie represji były atrakcyjne głównie dla osób o niskich kwalifikacjach zawodowych. Ponadto praca ta dawała im nie tylko awans społeczny, lecz także poczucie władzy.

Nie można zapominać, że funkcjonariusze korzystali z przywilejów w postaci odrębnej służby zdrowia, czasów pracowniczych i konsumów. Dopiero te elementy razem pokazują specyficzne warunki socjalne pracy w aparacie bezpieczeństwa.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych (AAN).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Delegatura w Kielcach (AIPN Ki).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku (AIPN Gd).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Poznaniu (AIPN Po).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu (AIPN Wr).

Archiwum Państwowe w Lublinie (APL).

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego (CAW WBH).

Źródła opublikowane

„Rocznik Statystyczny” (GUS) 1950.

„Rocznik Statystyczny” (GUS) 1957.

„Rocznik Statystyczny” (GUS) 1958.

Akty prawne

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 27 grudnia 1944 r. o tymczasowym unormowaniu stosunku służbowego i zaszeregowania funkcjonariuszów państwowych, DzU 1944, nr 16, poz. 89.

Dekret z dnia 13 listopada 1946 r. o daninie narodowej na zagospodarowanie Ziem Odzyskanych, DzU 1946, nr 61, poz. 341.

Dekret z dnia 15 września 1948 r. o zmianie dekretu z dnia 4 sierpnia 1945 r. o tymczasowym uregulowaniu uposażeń funkcjonariuszów służby bezpieczeństwa, DzU 1948, nr 47, poz. 349.

Dekret z dnia 18 sierpnia 1945 r. o podatku od wynagrodzeń, DzU 1945, nr 38, poz. 220.

Dekret z dnia 19 września 1946 r. o zmianie dekretu z dnia 4 sierpnia 1945 r. o tymczasowym uregulowaniu uposażeń funkcjonariuszów służby bezpieczeństwa, DzU 1946, nr 53, poz. 299.

Dekret z dnia 2 sierpnia 1946 r. o zmianie dekretu z dnia 4 sierpnia 1945 r. o tymczasowym uregulowaniu uposażeń funkcjonariuszów służby bezpieczeństwa, DzU 1946, nr 41, poz. 240.

Dekret z dnia 20 marca 1946 r. o zmianie dekretu z dnia 4 sierpnia 1945 r. o tymczasowym uregulowaniu uposażeń funkcjonariuszów służby bezpieczeństwa, DzU 1946, nr 13, poz. 90.

Dekret z dnia 31 maja 1946 r. o szczególnym sposobie uiszczania należności z tytułu dodatkowej subskrypcji Premiowej Pożyczki Odbudowy Kraju 1946 r., DzU 1946, nr 21, poz. 137.

- Dekret z dnia 4 sierpnia 1945 r. o tymczasowym uregulowaniu uposażeń funkcjonariuszów służby bezpieczeństwa, DzU 1945, nr 31, poz. 186.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 1 marca 1946 r. w sprawie wykonania dekretu z dnia 18 sierpnia 1945 r. o podatku od wynagrodzeń, DzU 1946, nr 11, poz. 75.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 21 czerwca 1947 r. w sprawie wykonania dekretu z dnia 18 sierpnia 1945 r. o podatku od wynagrodzeń, DzU 1947, nr 54, poz. 291.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 października 1933 r. o uposażeniu funkcjonariuszów państwowych, DzU 1933, nr 86, poz. 663.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 listopada 1945 r. o uposażeniu pracowników przedsiębiorstwa „Polskie Koleje Państwowe”, DzU 1945, nr 55, poz. 309.
- Ustawa z dnia 4 lutego 1949 r. o podatku od wynagrodzeń, DzU 1949, nr 7, poz. 41.

Opracowania

- Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944–1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005.
- Archiwalia izb przemysłowo-handlowych. Stan i perspektywy badań*, red. K. Dąbrowski, Ryki 2012.
- Bagieński W., *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945–1961*, Warszawa 2017.
- Balbus T., *Organizacja struktur organów bezpieczeństwa na Dolnym Śląsku [w:] Urząd Bezpieczeństwa na Dolnym Śląsku 1945–1956. Z badań nad organizacją aparatu bezpieczeństwa*, red. R. Klementowski, K. Szwagrzyk, Wrocław 2012.
- Błażyński Z., *Mówi Józef Światło. Za kulisami bezpieki i partii 1940–1955*, Warszawa 1990.
- Chumiński J., *„Kadry decydują o wszystkim”. Nowa inteligencja w przemyśle polskim (1945–1956)*, Wrocław 2021.
- Czerwiński D., *Pierwsza dekada. Aparat bezpieczeństwa w województwie gdańskim w latach 1945–1956*, Gdańsk 2016.
- Dąbrowski K., *Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie w latach 1944–1950*, Ryki 2016.
- Dudek J., *Obrazy codzienności we wspomnieniach funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa [w:] Życie codzienne w PRL*, red. M. Choma-Jusińska, M. Kruszyński, T. Osiński, Warszawa 2019.
- Furtak R., *Reformy pieniężne w Polsce w latach 1944–1950*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia” 1995–1996, nr 29–30.
- Jezierski A., Leszczyńska C., *Historia gospodarcza Polski*, Warszawa 1997.
- Jędruszczak H., *Dochody robotników i urzędników w latach 1944–1949 [w:] Polska klasa robotnicza. Studia historyczne*, t. 5, red. S. Kalabiński, Warszawa 1973.
- Jędruszczak H., *Miasta i przemysł w okresie odbudowy [w:] Polska Ludowa 1944–1950. Przemiany społeczne*, red. F. Ryszka, Wrocław 1974.
- Kaliński J., *Gospodarka Polski w latach 1944–1989. Przemiany strukturalne*, Warszawa 1995.
- Klementowski R., *Urząd Bezpieczeństwa w Lubinie (1945–1956)*, Lubin–Wrocław 2007.
- Klementowski R., *Utrwalacze władzy ludowej. Kadry powiatowego aparatu bezpieczeństwa w Lubinie w latach 1945–1975*, Warszawa–Wrocław–Lubin 2021.
- Kostrowicka I., Landau Z., Tomaszewski J., *Historia gospodarcza Polski XIX i XX wieku*, Warszawa 1966.
- Kurkiewicz M., Noszczak B., *Okiem sowietnika. Raport doradcy Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego ZSRS o pracy polskiego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (8 czerwca 1951 r.)*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, nr 3.
- Lesiakowski K., *Centralna Szkoła Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1945–1947*, Łódź 2017.

- Libionka D., *Funkcjonowanie na co dzień stalinowskiego aparatu partyjnego na Lubelszczyźnie, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały”* 2001, nr 5.
- Luszniewicz J., *Procesy inflacyjne w Polsce w latach 1945–1955 – przejawy, fazy, uwarunkowania, konsekwencje. Przyczynek do badań nad inflacją w PRL*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i prace” 2014, nr 2.
- Marszałec J., *Z dziejów gdańskiej bezpieki 1945–1956*, Gdańsk 2017.
- Ordylowski M., *Życie codzienne we Wrocławiu 1945–1948*, Wrocław 1991.
- Pleskot P., *„Tarcza partii i narodu”. Kontrwywiad Polski Ludowej w latach 1945–1956. Zarys struktury i wybór źródeł*, Warszawa 2010.
- Syrnyk J., *Urząd bezpieczeństwa w Wołowie (1945–1956)*, Wrocław 2010.
- Szpunar J., *Zmiany obciążenia podatkiem od wynagrodzeń w latach 1945–1957*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1959, nr 21, z. 1.
- Sztama P., *Inteligenci w bezpiece: Brystygier, Humer, Różański*, Warszawa 2007.
- Warot P.P., *Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Olsztynie. Struktura, kadry, działalność*, Warszawa–Białystok 2021.
- Wiśniewska-Bieniek H., *Płace w przemyśle włókienniczym Łodzi w latach 1945–1949*, „Rocznik Łódzki” 1974, t. 19.
- Witkowski A., *Premiowa Pożyczka Odbudowy Kraju 1946 r.*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2009, t. 12.
- Witkowski A., *Wymiar i pobór podatków bezpośrednich i opłat na rzecz Skarbu Państwa od gospodarki nieuspołecznionej i ludności w Polsce w latach 1944–1950*, Rzeszów 2002.
- Zaremba M., *Wielka trwoga. Polska 1944–1947. Ludowa reakcja na kryzys*, Kraków 2012.
- Zawistowski A., *Bilety do sklepu. Handel reglamentowany w PRL*, Warszawa 2017.
- Zawistowski A., *Trzy próby walki z nierównowagą w handlu detalicznym – trzy okresy reglamentacji artykułów pierwszej potrzeby w Polsce Ludowej*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i prace” 2011, nr 3.
- Zwolski M., *Więzienie w Białymstoku w latach 1944–1956*, Białystok 2011.

Netografia

Katalog funkcjonariuszy, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/>, dostęp 29 VI 2023 r.

Streszczenie: Artykuł podejmuje temat zarobków funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Punktem wyjścia do rozważań stała się analiza zachowanych list płac z WUBP w Kielcach i we Wrocławiu. Dane z tych urzędów pozwalają na wysnucie wniosku, że do 1947 r. średnia pensja funkcjonariusza była niższa niż średnie wynagrodzenie wypłacane w gotówce w Polsce. Następnie zaczęło się to zmieniać i w latach pięćdziesiątych przeciętne zarobki w UB zaczęły przewyższać przeciętne zarobki w kraju. Ponadto do 1949 r. uposażenie w UB, a także w MO i wojsku było zwolnione od podatków.

Słowa kluczowe: wynagrodzenia funkcjonariuszy UB, zarobki, WUBP w Kielcach, WUBP we Wrocławiu, życie codzienne, historia aparatu bezpieczeństwa

Justyna Dudek (ur. 1982) – doktor nauk humanistycznych, absolwentka Instytutu Historii KUL, pracownica Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Lublinie. Zajmuje się badaniami nad komunistycznym aparatem bezpieczeństwa w latach 1944–1956 ze szczególnym uwzględnieniem Lubelszczyzny. W orbicie jej zainteresowań pozostaje również historia polskiego podziemia niepodległościowego. Autorka książki *Marian Gołębiewski (1911–1996). Żołnierz. Opozycjonista. Emigrant* (2016) wyróżnionej w IX edycji Nagrody im. Tomasza Strzembosza. Współautorka albumu *Dzieje Lubelszczyzny 1918–1939. Album* (wspólnie z Marcinem Kruszyńskim, Tomaszem Osińskim, Agnieszką Skurą, 2020).

Salaries of Security Apparatus Officers in 1944–1956. Selected Issues and Problems

Abstract: The article discusses the salaries of security apparatus officers in 1944–1956. The starting point for considerations was an analysis of surviving payrolls from the WUBP (Voivodeship Security Departments) in Kielce and Wrocław. Data from these units allow us to conclude that by 1947 the average salary of an officer was lower than the average salary in Poland paid in cash. This began to change and in the 1950s average salaries in the Security Department began to exceed average salaries in Poland. In addition, until 1949, the salaries paid by the Security Department, as well as by the Citizens' Militia and the army, were exempt from taxes.

Keywords: salaries of the Security Department (UB) officers, earnings, WUBP (Voivodeship Public Security Department) in Kielce, WUBP (Voivodeship Public Security Department) in Wrocław, daily life, history of the security apparatus

Justyna Dudek (b. 1982) – PhD, graduate of the Institute of History at the John Paul II Catholic University of Lublin, employee at the Branch Office of Historical Research of the Institute of National Remembrance in Lublin. Her research focus is the communist security apparatus in 1944–1956, with a special focus on the Lublin region. The history of the Polish independence underground remains also in her sphere of scholarly interest. Author of the book *Marian Gołębiewski (1911–1996). Żołnierz. Opozycjonista. Emigrant* [Marian Gołębiewski. Soldier. Oppositionist. Emigrant] (2016), distinguished in the 9th edition of the Tomasz Strzembosz Award. Co-author of the album *Dzieje Lubelszczyzny 1918–1939. Album* [History of the Lublin region 1918–1939. Album] (with Marcin Kruszyński, Tomasz Osiński, Agnieszka Skura, 2020).